

A. van den Ham
C.H.G. Daatselaar
T. de Haan
S.R.M. Janssens

Publicatie 3.167

LANDBOUWERS MET NATUUR

Hoe zien die eruit?

Februari 1998

SIGN:
EX. NO
N.L.V.:

L26-3.167
C

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)

952721

REFERAAT

LANDBOUWERS MET NATUUR; HOE ZIEN DIE ERUIT?

Ham, A. van den, C.H.G. Daatselaar, T. de Haan en S.R.M. Janssens

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1998

Publicatie 3.167

ISBN 90-5242-429-2

45 p. fig., tab., bijl.

In een voorstudie naar de perspectieven van natuur op landbouwbedrijven heeft LEI-DLO een statistische analyse uitgevoerd naar de verschillen in bedrijfstechnische en bedrijfseconomische kengetallen van boeren die een vergoeding voor natuur ontvangen en hun collega's die geen vergoeding voor natuur ontvangen. LEI-DLO heeft daarbij gebruikgemaakt van gegevens uit het Bedrijven-Informatienet van het boekjaar 1994/1995. De nadruk ligt op melkveebedrijven, maar er is ook aandacht besteed aan akkerbouwbedrijven.

Melkveehouders met een vergoeding voor natuur geven in meerderheid de voorkeur aan een eenvoudig of goedkoop bedrijfssysteem. Ze kijken meer naar de bedrijfsvoering als geheel dan naar belangrijke onderdelen daarvan. Deze melkveehouders hebben in het algemeen lagere mineralenoverschotten en een voorzichtiger voerstrategie. Het bedrijfssaldo, de arbeidsopbrengst, het ondernemersinkomen, het totaal inkomen per bedrijf, de besparingen en de vrije kasstroom zijn hoger dan bij melkveehouders zonder een vergoeding voor natuur. Melkveehouders met een vergoeding voor natuur hebben meer inkomen uit andere bronnen dan uit het landbouwbedrijf alleen. De verschillen in bedrijfseconomisch resultaat zijn niet te verklaren uit de vergoeding voor natuur. Voor akkerbouwbedrijven vinden we globaal dezelfde lijn.

Het is kennelijk vooral de strategie van de boer die bepaalt hoe groot de mogelijkheden zijn om vormen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering op te nemen. Het verband tussen de mogelijkheden voor natuur op landbouwbedrijven en de strategie van de boer moet een belangrijk onderdeel zijn voor het verdere onderzoek in het kader van dit project.

Agrarisch natuurbeheer/Natuurbeheer op landbouwbedrijven/Melkveehouderij/Akkerbouw/Strategie/Verbreiding

---

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	9
2. MATERIAAL EN METHODE	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Gespecialiseerde melkveebedrijven	11
2.3 Gespecialiseerde akkerbouwbedrijven	12
3. ANALYSE VAN DE MELKVEEBEDRIJVEN	13
3.1 Inleiding	13
3.2 Kritische succesfactoren of bedrijfssysteem	13
3.3 Verschillen in kengetallen	15
3.3.1 Onderscheid op technische kengetallen	15
3.3.2 Onderscheid op economische kengetallen	17
3.3.3 Technische en economische gegevens van enkele bedrijfsgroepen	20
3.3.4 Onderscheid op bedrijfsvergelijkende maatstaf	22
3.3.5 Conclusies uit deze paragraaf	25
4. RESULTATEN VAN DE AKKERBOUWBEDRIJVEN	28
5. DISCUSSIE	31
6. CONCLUSIES	32
LITERATUUR	33
BIJLAGEN	35
1. Kengetallen van gespecialiseerde melkveebedrijven	36
2. Integrale analyse van de bedrijfssystemen	37

WOORD VOORAF

In de tweede helft van 1996 heeft de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het programma Landbouw en Natuur (304) opgestart. Het doel van dit programma is onderzoek naar de volgende aspecten:

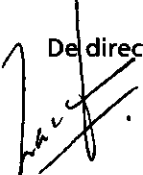
- welke natuur- en ecologische kwaliteiten zijn waar, in welke mate en hoe te realiseren;
- welke ecologische kwaliteiten op bedrijfs- en lokaal niveau zijn inpasbaar en welke aanpassingen in bedrijf en beheer zijn nodig, wat zijn de kosten en wat is het effect op natuur en landschap;
- wat zijn de afwegingen tussen ecologie en economie op bedrijfsniveau, welke mechanismen spelen hierbij een rol en wat is het effect van verschillende beleidsinstrumenten?

Het onderzoek is een samenwerking tussen AB-DLO, IBN-DLO, ID-DLO, IPO-DLO, LEI-DLO en SC-DLO. LEI-DLO is vooral betrokken bij de tweede en derde doelstelling van het programma. Daarvoor is voor 1997 het project "Perspectieven van natuur op landbouwbedrijven, afweging tussen ecologie en economie en effecten van beleidsinstrumenten" opgezet.

Eén van de onderdelen van dit project is een voorstudie naar verschillen tussen bedrijven waar wel een vergoeding voor natuur wordt ontvangen en bedrijven waar dat niet het geval is. De bron van gegevens is het Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO. Het resultaat van deze voorstudie geeft een indicatie van het antwoord op de vraag: hoe zien landbouwbedrijven met natuur eruit?

De werkverdeling tussen de auteurs was als volgt: C.H.G. Daatselaar heeft de gegevens in het Bedrijven-Informatienet zodanig bewerkt dat er een vergelijkbare set van technische en bedrijfseconomische gegevens beschikbaar kwam. T. de Haan deed hetzelfde op het gebied van de bedrijfssystemen en de bedrijfsstrategie. S.R.M. Janssens gaf aan welke gegevens voor de akkerbouw belangrijk waren om met elkaar te vergelijken. A. van den Ham verzorgde de analyse, het samenstellen van de publicatie en het projectleiderschap.

Ook bij deze gelegenheid wil ik de veehouders en akkerbouwers bedanken voor het steeds weer beschikbaar stellen van hun technische en bedrijfseconomische gegevens. Zonder die gegevens zou deze vorm van onderzoek niet mogelijk zijn.

De directeur,

L.C. Zachariasse

Den Haag, februari 1998

SAMENVATTING

Aanleiding

De Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij wil natuur op landbouwbedrijven bevorderen, ook buiten de Ecologische Hoofdstructuur. Eén van de vragen is op welke wijze natuur op landbouwbedrijven kan worden gestimuleerd.

Materiaal en methode

Voor het beantwoorden van de vraag heeft LEI-DLO eerst een voorstudie gedaan in de vorm van een statistische analyse naar de bedrijfstechnische en bedrijfseconomische kengetallen van landbouwers die in het boekjaar 1994/1995 een vergoeding ontvingen voor activiteiten op het gebied van natuur. Die hebben we vergeleken met de gegevens van vergelijkbare bedrijven van landbouwers zonder een vergoeding voor natuur. Het belangrijkste deel van de analyse had betrekking op gespecialiseerde melkveebedrijven. Daarnaast is aandacht besteed aan akkerbouwbedrijven.

Resultaat

Voor de *melkveebedrijven* zijn we nagegaan wat de melkveehouders voor hun bedrijfsvoering als kritische succesfactoren beschouwen. Voor de verschillende manieren waarop veehouders hun bedrijf inrichten, ontwikkelen en voeren hebben we de term "bedrijfssysteem" geïntroduceerd. Een bedrijfssysteem zegt iets van de strategie van de melkveehouder. Melkveehouders die betaalde natuuractiviteiten in hun bedrijfsvoering hebben opgenomen, zijn in meerderheid veehouders die vooral naar het bedrijf als geheel kijken en een eenvoudig of goedkoop bedrijfssysteem belangrijk vinden. Melkveehouders die speciale onderdelen belangrijk achten voor een goed bedrijfsresultaat (bijvoorbeeld een hoge melkproductie per koe, en/of per hectare, veel aandacht voor fokkerij, een gevarieerd voerrantsoen of eigen mechanisatie) vormen hierbij een minderheid.

De bedrijfstechnische en bedrijfseconomische gegevens van veehouders met en zonder een vergoeding voor natuur verschillen op een aantal punten duidelijk, maar er zijn ook punten van overeenkomst. Uit de gegevens komen geen statistisch betrouwbare verschillen naar voren in leeftijd, opvolgingssituatie, opleiding en moderniteit van het bedrijf. De melkproductie per bedrijf kan zich meten met het gemiddelde melkquotum van de grotere gespecialiseerde melkveebedrijven. De gedachte dat het bij bedrijven met een vergoeding voor natuur vooral zou gaan om potentiële stoppers wordt beslist niet ondersteund door de resultaten van dit onderzoek. Uit de analyse van bedrijfstechnische en bedrijfseconomische verschillen tussen bedrijven met en zonder een vergoeding voor natuur blijkt, dat er verschillen zijn die niet kunnen worden ver-

klaard uit de vergoeding voor natuur. Technisch hebben veehouders met een vergoeding voor natuur:

- een hogere melkproductie per koe bij dezelfde hoeveelheid krachtvoer, dus een voorzichtiger voerstrategie;
- lagere mineralenoverschotten, vooral voor stikstof;
- deels een biologische bedrijfsvoering.

Bedrijfseconomisch hebben veehouders met een vergoeding voor natuur:

- een hoger saldo en arbeidsopbrengst (niet te verklaren door de vergoeding voor natuur);
- meer inkomen uit andere bronnen;
- een hoger ondernemersinkomen, totaal gezinsinkomen, besparingen en vrije kasstroom;
- een betere uitkomst als de resultaten worden vergeleken met het gecorrigeerd gemiddelde (bedrijfsvergelijkende maatstaf).

Melkveehouders met een hoge melkproductie per hectare en een vergoeding voor natuur vertonen ongeveer hetzelfde beeld als boven omschreven. Deze veehouders verweven natuur wel op een ander niveau in hun bedrijfsvoering. Melkveehouders met een hoge vergoeding voor natuur hebben geen hoge melkproductie per hectare en ook niet per koe. De melkproductie per bedrijf komt overeen met die van de grotere sterk gespecialiseerde bedrijven in Nederland.

We kunnen twee overeenkomsten constateren tussen melkveehouders die kiezen voor een goedkoop of eenvoudig bedrijfssysteem en melkveehouders met een (hoge) vergoeding voor natuur:

- beiden hebben niet de hoogste melkproductie per koe en per hectare;
- beiden vertonen een betere uitkomst als de bedrijfseconomische resultaten worden vergeleken met het gecorrigeerd gemiddelde (bedrijfsvergelijkende maatstaf).

Voor gespecialiseerde *akkerbouwbedrijven* zien we globaal dezelfde lijn als voor melkveebedrijven. Akkerbouwers die een vergoeding voor natuur ontvangen, hebben meer kavels, een lager mineralenoverschot, gebruiken minder gewasbeschermingsmiddelen en realiseren minimaal dezelfde economische resultaten vergeleken met collega's die geen vergoeding voor natuur ontvangen. De besparingen zijn statistisch betrouwbaar hoger.

Hoofdconclusies

1. Het is kennelijk vooral de strategie van de boer die bepaalt hoe groot de mogelijkheden zijn om vormen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering op te nemen.
2. Het verband tussen de mogelijkheden voor natuur op landbouwbedrijven en de strategie van de boer moet een belangrijk onderdeel zijn voor het verder onderzoek in het kader van dit project.

1. INLEIDING

Aanleiding

De Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij wil de rol van particulieren bij het natuurbeleid waar mogelijk versterken. Bij het beheer van natuur en landschap zal meer gebruik worden gemaakt van de eigen inzet en verantwoordelijkheid van eigenaren en gebruikers. Daarbij gaat het niet alleen om beheer binnen de Ecologische hoofdstructuur, maar ook daarbuiten (MLNV, 1995).

Het Ministerie van LNV heeft een opdracht verstrekt aan de Dienst Landbouwkundig Onderzoek om na te gaan welke perspectieven er zijn voor natuur op landbouwbedrijven. Een van de vragen is op welke wijze natuur op landbouwbedrijven kan worden gestimuleerd en welke instrumenten daarvoor geschikt zijn. LEI-DLO bekijkt daarvoor de perspectieven vanuit de beweegredenen van de landbouwers. De vraag is welke afwegingen zij maken tussen economie en ecologie en welke mechanismen daarbij een rol spelen.

Probleemstelling

Onderzoek in het verleden heeft uitgewezen dat veehouders verschillend denken over de wijze waarop het bedrijf moet worden ontwikkeld en gevoerd. Dat leidt ook tot verschillen in aandacht voor de onderdelen van de bedrijfsvoering tussen boeren onderling. Dat verschil in aandacht heeft invloed op de samenstelling van de bedrijfsresultaten (Daatselaar et al., 1996).

De visie die boeren op hun bedrijf hebben, leidt tot een onderlinge samenhang in de afwegingen die ze maken. Boeren zullen daarom verschillend aankijken tegen de mogelijkheden die natuur voor hun bedrijf biedt. De vraag is wat die verschillen in visie betekenen voor de mogelijkheden van natuur op landbouwbedrijven. Welke natuur past bij welke visie en welke knelpunten zijn er? Zijn er aangrijpingspunten om ecologisch kansrijke situaties in een gebied inderdaad te realiseren?

Doel van de publicatie

Om aangrijpingspunten te vinden voor verder onderzoek hebben we allereerst een voorstudie gedaan naar bedrijven die al op enigerlei wijze natuur in hun bedrijf hebben opgenomen. Het doel daarvan is een beter inzicht te krijgen in de redenen die boeren kunnen hebben om met natuur in hun bedrijf te starten. Waarom past het hen wel en anderen niet of in veel mindere mate? De eerste actie was: het gebruiken van de beschikbare gegevens in het Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO om te weten te komen waarin veehouders met vergoeding voor natuur zich onderscheiden van bedrijven waar natuur niet in de bedrijfsvoering is opgenomen. Daarin inzicht te verschaffen is het doel van deze publicatie.

Opzet van de publicatie

Hoofdstuk 2 bevat het beschikbare materiaal en de gevolgde methode. In hoofdstuk 3 gaan we in op de resultaten van de melkveebedrijven. Aan het eind van de paragrafen 3.2 en 3.3 staan de conclusies van deze paragrafen. In hoofdstuk 4 doen we hetzelfde voor de akkerbouwbedrijven. Hoofdstuk 5 bevat een beknopte discussie en hoofdstuk 6 de belangrijkste conclusies.

2. MATERIAAL EN METHODE

2.1 Inleiding

We hebben een analyse uitgevoerd voor gespecialiseerde melkveebedrijven en voor gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. In dit hoofdstuk beschrijven we het beschikbare materiaal en de gevolgde methode van onderzoek. Eerst komen de melkveebedrijven aan bod en daarna de akkerbouwbedrijven.

2.2 Gespecialiseerde melkveebedrijven

Voor de melkveebedrijven hebben we gebruikgemaakt van gegevens van het boekjaar 1994/1995. Voor dat jaar zijn meer gegevens beschikbaar van bedrijven met natuur dan in een later boekjaar. De technische en economische gegevens van veehouders die in dat boekjaar op jaarbasis minimaal f 2.000,- aan vergoeding voor natuur ontvingen, hebben we vergeleken met de gegevens van veehouders die geen vergoeding voor natuur ontvingen. Deze vergoeding kan in de vorm van een beheersovereenkomst zijn ontvangen, maar ook via bijvoorbeeld resultaatbeloning.

Er zijn 27 gespecialiseerde melkveebedrijven die aan het criterium van f 2.000,- per bedrijf per jaar voldoen. Daarvan zijn er drie zonder financieringsboekhouding zodat er 24 overblijven. Bij deze bedrijven zijn 48 vergelijkbare bedrijven gezocht zonder vergoeding voor natuur. Deze bedrijven komen op de volgende punten zoveel mogelijk overeen met de bedrijven met een vergoeding voor natuur:

- oppervlakte cultuurgrond;
- melkproductie per bedrijf;
- melkproductie per hectare;
- staltype;
- ligging in Nederland;
- grondsoort (% lutum en % organische stof);
- omvang van een tweede tak (als percentage van het totaal aantal sbe).

Met het materiaal hebben we twee analyses uitgevoerd:

- welke onderdelen van de bedrijfsvoering vinden de veehouders belangrijk voor een goed bedrijfsresultaat? Van 19 van de 24 bedrijven met natuur konden we bepalen tot welk bedrijfssystemen ze behoren. Het bedrijfssysteem geeft aan welke onderdelen van de bedrijfsvoering de veehouder beschouwt als kritische succesfactoren voor een goed bedrijfsresultaat. Het resultaat hebben we vergeleken met dat van eerder onder-

zoek waarbij we voor alle gespecialiseerde melkveebedrijven het bedrijfs-systeem hebben bepaald (Daatselaar et al., 1996);

- per variabele een t-toets op het verschil van de gemiddelden tussen de twee groepen bedrijven. Daarmee kunnen we nagaan of het verschil van de gemiddelden statistisch voldoende betrouwbaar is voor een uitspraak.

De melkveebedrijven zijn niet alleen met elkaar vergeleken per groep als geheel. We hebben de bedrijven ook nog ingedeeld op:

- melkproductie per hectare;
- melkproductie per bedrijf;
- de hoogte van de vergoeding voor natuur per hectare;
- de hoogte van de vergoeding voor natuur per bedrijf;
- ontwateringstoestand.

Voor de eerste vier indelingsvariabelen hebben we de groepen ingedeeld in drie groepen van elk acht bedrijven met een vergoeding voor natuur naast drie groepen van elk 16 bedrijven zonder vergoeding voor natuur. De ontwateringstoestand is ingedeeld naar de categorieën goed, matig en slecht zoals de veehouder dat zelf beoordeelt.

2.3 Gespecialiseerde akkerbouwbedrijven

Voor de akkerbouwbedrijven hebben we eveneens gebruikgemaakt van het boekjaar 1994/1995. Er zijn 11 bedrijven die in dat boekjaar een vergoeding voor natuur van minimaal f 2.000,- op jaarbasis ontvingen. Hiervan zijn er drie wat minder gespecialiseerd. Daarbij zijn 22 vergelijkingsbedrijven gezocht die geen vergoeding voor natuur ontvingen. De selectie van die bedrijven vond plaats op de volgende criteria:

- oppervlakte cultuurgrond;
- bouwplan;
  - aandeel pootaardappelen;
  - aandeel consumptieaardappelen;
  - aandeel fabrieksaardappelen;
  - aandeel suikerbieten;
  - aandeel granen;
- ligging in Nederland;
- grondsoort (% lutum, % organische stof);
- omvang van een tweede tak.

Voor de akkerbouwbedrijven hebben we alleen de t-toets uitgevoerd voor de groep van 11 bedrijven als geheel naast 22 vergelijkbare bedrijven zonder vergoeding voor natuur. Een verdere indeling is niet gemaakt vanwege het toch al geringe aantal bedrijven met een vergoeding voor natuur waarover we beschikken. Voor een toets op bedrijfssystemen is onvoldoende informatie beschikbaar.

3. ANALYSE VAN DE MELKVEEBEDRIJVEN

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de analyse van de melkveebedrijven aan de orde. De wijze waarop deze bedrijven zijn ingedeeld, staat in paragraaf 2.2. Voor meer informatie verwijzen we naar bijlage 1. Daar staat voor de bedrijven met natuur vermeld hoe groot deze bedrijven zijn (oppervlakte cultuurgrond in hectare, melkquotum per bedrijf), de vergoeding voor natuur per bedrijf en per hectare en de melkproductie per koe en per hectare. In die bijlage kunt u tevens zien waar de klassegrenzen voor iedere groep liggen.

Bij de analyse voor de melkveebedrijven gaan we allereerst in op het bedrijfssysteem (paragraaf 3.2). Het doel daarvan is om na te gaan of bepaalde bedrijfssystemen meer voorkomen bij veehouders die natuur in hun bedrijf hebben opgenomen. In paragraaf 3.3 beschrijven we op welke technische en economische kengetallen bedrijven met een vergoeding voor natuur verschillen met bedrijven die geen vergoeding voor natuur ontvangen.

3.2 Kritische succesfactoren of bedrijfssysteem

In 1996 heeft LEI-DLO, samen met het Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden, in opdracht van het Landbouwschap een onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van kostprijbeheersing in de melkveehouderij (Daatseelaar et al., 1996). Eén van de bijdragen van LEI-DLO was het nagaan van verschillen tussen de resultaten van gespecialiseerde melkveebedrijven op basis van selectie op kritische succesfactoren: wat vinden boeren belangrijk voor een goed bedrijfsresultaat? We hebben de onderscheiden groepen bedrijfssystemen genoemd. De betreffende nota is niet als publicatie uitgebracht. Daarom staan relevante delen van deze nota in bijlage 2 van deze publicatie.

We hebben de gespecialiseerde melkveebedrijven met een ligboxenstal ingedeeld in 13 bedrijfssystemen. Deze 13 bedrijfssystemen zijn geclusterd tot vier hoofdgroepen die we kortweg hebben onderscheiden in kostenbespaarders, gewoonweg boeren, veeboeren en mechanisatieboeren (bijlage 2). In een later stadium hebben we hetzelfde gedaan voor de bedrijven met een grupstal. Daaruit bleken vier bedrijfssystemen te selecteren die alle in één van de vier hoofdgroepen waren in te delen (waarvan één bij de kostenbespaarders, één bij de gewoonweg boeren en twee bij de mechanisatieboeren). De vraag die we in het kader van dit onderzoek willen beantwoorden is: zijn gespecialiseerde melkveebedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen in gelijke mate over de vier groepen verdeeld als alle gespecialiseerde melkveebedrijven of zijn ze in één van de vier groepen sterker vertegenwoordigd? Als dat zo is,

zegt dat iets over het verschil in kritische succesfactoren ofwel: verschillen in strategie tussen bedrijven die wel en bedrijven die geen vergoeding voor natuur ontvangen.

Van de 24 bedrijven die in het boekjaar 1994/1995 een vergoeding voor natuur ontvingen, kon van 19 het bedrijfssysteem worden vastgesteld. We zijn nagegaan tot welke groep de 19 gespecialiseerde melkveebedrijven moeten worden gerekend. In tabel 3.1 staat het resultaat.

Tabel 3.1 Indeling van de gespecialiseerde melkveebedrijven met vergoeding voor natuuractiviteiten in het Bedrijven-Informatienet (19 stuks in vier groepen naar bedrijfssysteem ten opzichte van alle gespecialiseerde melkveebedrijven in het Informatienet (300))

Bedrijfssysteem	Groep bedrijven met vergoeding		Alle bedrijven %
	aantal bedrijven	%	
1. Kostenbespaarders	11	58	44
2. Gewoonweg boeren	3	16	27
3. Veeboeren	2	10	8
4. Mechanisatieboeren	3	16	21

Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

De melkveehouders met een vergoeding voor natuur kunnen voor bijna 60% tot de groep van de kostenbespaarders worden gerekend. Dat is hoger dan het percentage van alle bedrijven (44). De groep kostenbespaarders hebben we verder ingedeeld in vier bedrijfssystemen waarvan er twee de veestapel niet als kritische succesfactor zien en twee wel, zij het op een minder "luxe" wijze dan de veeboeren. De melkveehouders onder de kostenbespaarders met vergoeding voor natuur zijn zonder uitzondering veehouders die de veestapel niet als kritische succesfactor zien. Deze bedrijfssystemen maken landelijk 36% van het aantal gespecialiseerde melkveebedrijven uit. Dat maakt het verschil nog groter.

De conclusies zijn in het kort:

- bijna twee derde van de melkveehouders met een vergoeding voor natuur kiest voor een goedkoop of eenvoudig bedrijfssysteem; bij de veehouders die een vergoeding van meer dan 150 gulden per hectare per jaar ontvangen, bedraagt dat percentage 80;
- driekwart van deze veehouders vindt arbeidsbesparing erg belangrijk; slechts 10% kiest voor veel inzet van eigen arbeid in het bedrijf;
- 20% van deze veehouders beschouwt de veestapel als een kritische succesfactor; voor twee derde van deze veehouders is dat veel minder het geval;
- voor de mechanisatie als kritische succesfactor is het beeld ongeveer gelijk als bij de veestapel;

- ongeveer twee derde van deze veehouders schenkt geen speciale aandacht aan het rantsoen of aan een hoge voederwaarde;
- het belang dat veehouders met een vergoeding voor natuuractiviteiten aan het zelf verwerken van informatie hechten, is minimaal.

De bedrijven met een vergoeding voor natuur hebben in het algemeen weinig aandacht voor speciale onderdelen van de bedrijfsvoering. Hun aandacht gaat vooral uit naar kostenbesparing en arbeidsbesparing over de gehele linie. Ze kiezen daarom bijvoorbeeld voor inzet van de loonwerker. Die handelwijze wordt ingegeven door de overtuiging dat een goedkoop en eenvoudig systeem de beste bedrijfsstrategie is.

3.3 Verschillen in kengetallen

In deze paragraaf bekijken we op welke technische en economische kengetallen bedrijven met een vergoeding voor natuur afwijken van de bedrijven waar geen vergoeding wordt ontvangen. Op een aantal onderdelen komen deze bedrijven zoveel mogelijk met elkaar overeen (paragraaf 2.2). We gaan eerst in op de technische kengetallen en vervolgens op de economische kengetallen waarop beide groepen zich van elkaar onderscheiden. Ten slotte gaan we na hoe de bedrijfsresultaten van elk van de beide groepen zich onderscheiden van het gecorrigeerd gemiddelde ofwel: hoe komen beide bedrijfsgroepen uit als ze worden vergeleken met hun bedrijfsvergelijkende maatstaf? (Na correctie voor veebezetting, melkproductie, stikstofniveau en bedrijfsomvang in hectares.)

Als uitgangspunt kiezen we steeds de groep van 24 bedrijven als geheel. Daarnaast bekijken we of er voor de kleinere groepen verschillen bestaan.

3.3.1 Onderscheid op technische kengetallen

Bij de melkveebedrijven die een vergoeding ontvangen voor natuur hebben we een dubbel aantal melkveebedrijven gezocht die geen vergoeding voor natuur hebben. Deze bedrijven hebben een aantal kenmerken zoveel mogelijk gemeen met de bedrijven die zo'n vergoeding wel hebben (paragraaf 2.2). Onderling zijn die bedrijven dus te vergelijken. In tabel 3.2 hebben we voor beide bedrijfsgroepen een aantal technische kengetallen opgenomen.

De oppervlakte cultuurgrond, de totale melkproductie per bedrijf en de melkproductie per hectare zijn voor beide groepen nagenoeg gelijk. Dat is logisch want op die kenmerken is de groep vergelijkingsbedrijven (zonder natuur) geselecteerd. De meest in het oog vallende verschillen zijn het aandeel huiskavel en het gebruik van stikstof evenals de overschotten voor dit element. De bedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen, hebben gemiddeld bijna een vijfde minder huiskavel dan de bedrijven die geen vergoeding voor natuur ontvangen. Een ander kengetal waarin beide groepen bedrijven duidelijk verschillen, is het gebruik van stikstof evenals de overschotten voor dit mineraal. De uitkomst is statistisch betrouwbaar. Veehouders met minder veldka-

vel zijn kennelijk vaker van mening dat natuur in hun bedrijf in te passen is. Percelen op afstand worden vaak extensiever gebruikt waardoor er meer ruimte is voor natuur. Er is nauwelijks verschil in de moderniteit van gebouwen en machines. De groep bedrijven met een vergoeding voor natuur blijft dus niet achter bij het doen van investeringen in het bedrijf.

Tabel 3.2 Technische kengetallen voor gespecialiseerde melkveebedrijven die wel en die geen vergoeding voor natuur ontvangen (boekjaar 1994/1995)

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Vershil	Betrouwbaarheid a)
Slechte ontwaterde grond (%)	8	0	8	2
Huiskavel (%)	42	60	-18	1
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	39	38	1	-
Ton melk per bedrijf	421	426	-5	-
Ton melk per hectare	10,7	10,9	-0,2	-
Ondernemers ouder dan 50 jaar (%)	50	38	13	-
Waarvan zonder opvolger (%)	8	17	-9	-
Bedrijfsleiders met middelbare/hogere opleiding (%)	42	38	4	-
Volwaardige arbeidskrachten	1,8	1,6	0,2	-
Uren uitvoerende arbeid/vak	2.423	2.435	-12	-
Moderniteit gebouwen (%)	54	52	2	-
Idem machines/installaties (%)	46	47	-1	-
Kg melkproductie per koe	7.021	6.687	334	4
Krachtvoerverbruik (kg) per koe	2.314	2.319	-5	-
Kg N per hectare grasland	318	396	-78	1
Waarvan: kunstmest	222	304	-82	1
Overschot kg N per ha	331	419	-88	1
Overschot kg P per ha	28	32	-4	-

a) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90%, 4 = 80% betrouwbaarheid, - = geen betrouwbaarheid.
Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

Geldt het bovenstaande nu voor alle bedrijven of zijn er verschillen tussen bedrijven? Om daarin inzicht te krijgen, hebben we de groep van 24 bedrijven onderverdeeld in meer groepen. We zien dan duidelijk verschillen:

- voor bedrijven met een hoge vergoeding voor natuur is het aandeel huiskavel niet betrouwbaar lager. Dat betekent dat bedrijven die voor een hoge vergoeding voor natuur kiezen die natuur niet meer beperken tot de veldkavel maar daarvoor ook de huiskavel gebruiken;
- bij een lage melkproductie per hectare of per bedrijf zien we ook dat het niet in de eerste plaats het aandeel huiskavel is dat bepalend is voor na-

- tuur op het bedrijf. De lage melkproductie geeft hier mogelijkheden om ook de huiskavel voor natuur in te zetten;
- bedrijven met een groot aandeel matig ontwaterde grond blijken extra mogelijkheden te benutten voor natuur.

Het extensiever gebruik van het grasland blijkt ook uit de lagere stikstofgiften en -overschotten. Ook dat wijst in de richting van een betere inpasbaarheid voor natuur. We zien de lagere N-giften bijna over de gehele linie behalve bij veehouders met een hoge melkproductie per hectare. Die hebben dan ook een lagere vergoeding voor natuur. Toch blijkt uit de gegevens van LEI-DLO dat er bedrijven zijn met een hoge melkproductie per hectare die activiteiten met betrekking tot natuur op hun bedrijf ontwikkelen, zij het op een ander niveau (bijlage 1). Acht bedrijven met een melkproductie per hectare van 12 tot 14 ton ontvangen gemiddeld bijna f 5.000,- per jaar, omgerekend is dat f 100,- per hectare.

Het P-overschot is op bedrijven met natuur gemiddeld wat lager dan op bedrijven zonder natuur, maar de spreiding rond dit gemiddelde is groot. Alleen op matig en slecht ontwaterde bedrijven is het P-overschot lager op bedrijven met een vergoeding voor natuur.

Gemiddeld is op bedrijven met een vergoeding voor natuur de melkproductie per koe ruim 300 kg per jaar hoger dan op bedrijven zonder zo'n vergoeding. En dat gaat niet gepaard met het gebruik van meer krachtvoer. Het verschil is voor de groep van 24 bedrijven statistisch nauwelijks betrouwbaar. Er zijn dus ook bedrijven met natuur waar de melkproductie per koe lager is dan op bedrijven zonder natuur. Voor het krachtvoerconsumptie is helemaal geen sprake van een betrouwbaar verschil.

Voor de groep bedrijven met een lage melkproductie per hectare is de melkproductie per koe wel duidelijk hoger bij bedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen. Het verschil bedraagt daar ruim 700 kg per koe per jaar terwijl de spreiding minder groot is. Ook hier gaat de hogere melkproductie per koe niet gepaard met meer krachtvoer per koe.

We horen nogal eens de opmerking dat bedrijven met natuur vooral kleinere bedrijven zouden zijn met oudere ondernemers zonder opvolger. Dat wordt door de gegevens uit het Bedrijven-Informatienet niet bevestigd. Er zijn op deze punten geen statistisch betrouwbare verschillen tussen beide groepen bedrijven. Dat geldt ook voor het aantal uren arbeid per volwaardige arbeidskracht. Wel is op bedrijven met hoge vergoedingen voor natuur meer arbeid aanwezig (meer vak, meer ondernemers) dan op bedrijven die geen vergoeding ontvangen.

3.3.2 Onderscheid op economische kengetallen

Voor de vergelijking van de economische kengetallen hebben we tabel 3.3 samengesteld.

Het bedrijfssaldo verschilt statistisch nauwelijks tussen beide groepen bedrijven. Het gemiddelde verschil kunnen we volledig verklaren uit het verschil in melkprijs. Deze hogere melkprijs evenals de hogere krachtvoerprijs duiden

Tabel 3.3 Economische kengetallen voor gespecialiseerde melkveebedrijven die wel en die geen vergoeding voor natuur ontvangen (boekjaar 1994/1995)

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Vershil	Betrouwbaarheid a)
Melkprijs per 100 kg (f)	80,0	78,4	1,6	4
Krachtvoerprijs per 100 kg (f)	40,4	37,1	3,3	1
Saldo per hectare (f) (excl. vergoeding voor natuur)	7.586	7.354	232	-
<i>Per bedrijf (x f 1.000)</i>				
Saldo per bedrijf (excl. vergoeding voor natuur)	304	293	11	-
Vergoeding voor natuur	7	0	7	1
Kosten arbeid	153	138	15	4
Kosten werktuigen/ werk door derden	73	71	2	-
Kosten grond en gebouwen	76	74	2	-
Overige niet-toegerekende kosten	72	77	-5	-
Nettobedrijfsresultaat	-61	-66	5	-
Arbeidsopbrengst per ondernemer	51	36	15	4
Ondernemersinkomen	110	73	37	3
Opbrengsten uit vermogen	8	5	3	3
Inkomen arbeid buiten bedrijf	9	4	5	3
Uitkeringen overheid/particulier	4	8	-4	3
Totaal gezinsinkomen	143	109	34	3
Besparingen	54	24	30	1
Vrije kasstroom	74	11	63	4

a) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90%, 4 = 80% betrouwbaarheid, - = geen betrouwbaarheid.

Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

er op dat bij de melkveehouders met een vergoeding voor natuur er een aantal zijn met een biologische bedrijfsvoering.

We gaan nu eerst in op enkele inkomensbestanddelen waarbij we duidelijke verschillen vinden tussen veehouders die wel en veehouders die geen vergoeding voor natuur ontvangen. Dat betreft uiteraard de vergoeding voor natuur. Interessant is dat ook de opbrengsten uit vermogen hoger zijn voor bedrijven met een vergoeding voor natuur. Interessant, juist omdat dat op het eerste gezicht niets met natuur te maken heeft. Dat moet dus een gevolg zijn van een verschil in strategische keuzen. Het verschil is te verklaren uit een verschil in liquiditeiten en effecten: de bedrijven met een vergoeding voor natuur hebben daarvan meer dan de bedrijven die geen vergoeding voor natuur ontvangen. Dat verschil is statistisch betrouwbaar.

Ook het inkomen uit arbeid buiten het bedrijf en de uitkeringen van overheid en particulieren (onder meer sociale uitkeringen, subsidies), vertonen verschillen. Het eerstgenoemde inkomensbestanddeel is betrouwbaar *hoger* bij bedrijven met een vergoeding voor natuur, het tweede is in ongeveer dezelfde mate *lager* dan bij vergelijkbare bedrijven zonder een vergoeding voor natuur. Ook deze kenmerken hebben op zichzelf met natuur niets te maken.

Het nettobedrijfsresultaat vertoont tussen beide groepen nauwelijks een verschil. De vergoeding voor natuur van f 7.000,- leidt niet tot een statistisch beter nettobedrijfsresultaat. Het zijn vooral de arbeidskosten die voor bedrijven met natuur gemiddeld wat hoger zijn. De statistische betrouwbaarheid van het verschil in arbeidskosten is echter zwak.

De arbeidsopbrengst per ondernemer is gemiddeld ongeveer f 15.000,- hoger voor veehouders die een vergoeding voor natuur ontvangen. Ook voor dit kengetal is de statistische betrouwbaarheid zwak. Voor ondernemers met een lage vergoeding voor natuur (zowel per bedrijf als per hectare) is wel sprake van een statistisch betrouwbaar hogere arbeidsopbrengst ten opzichte van ondernemers zonder een vergoeding voor natuur.

Bij het ondernemersinkomen is er wel sprake van een statistisch betrouwbaar verschil. Bij dit kengetal wordt de berekende rente minus de betaalde rente bij de arbeidsopbrengst geteld. Deze bijtelling zorgt voor een betrouwbaar verschil. Dat betekent dat bedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen meer berekende minus betaalde rente hebben. Welke groepen bedrijven hebben vooral een statistisch betrouwbaar verschil in ondernemersinkomen? Dat zijn de bedrijven met:

- een lage vergoeding voor natuur per bedrijf;
- een hoge melkproductie per bedrijf.

Het totaal inkomen per gezin is voor de bedrijven met een vergoeding voor natuur hoger dan voor bedrijven zonder een vergoeding. In dit kengetal zijn ook de opbrengsten uit vermogen, de uitkeringen van overheid en particulieren en het inkomen uit arbeid buiten het bedrijf opgenomen. Het zijn vooral de bedrijven met een gemiddelde vergoeding per bedrijf of per hectare die een statistisch betrouwbaar verschil laten zien.

De besparingen (toename eigen vermogen) vertonen een statistisch betrouwbaar verschil ten gunste van de bedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen. In dat kengetal zijn alle inkomensbestanddelen verwerkt die in tabel 3.3 boven "besparingen" zijn vermeld. Naast de groep van 24 bedrijven als geheel zien we vooral betrouwbare verschillen bij:

- bedrijven met een gemiddelde vergoeding voor natuur (zowel per bedrijf als per hectare);
- bedrijven met een goede ontwatering;
- bedrijven met een hoge melkproductie per bedrijf.

De vrije kasstroom vertoont een nauwelijks betrouwbaar verschil. Weliswaar is het verschil gemiddeld groot, maar de spreiding rond dit gemiddelde is hoog. Er zijn wel enkele bedrijfs groepen waar de spreiding geringer is, waar-

door we van een betrouwbaar verschil kunnen spreken ten gunste van de bedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen:

- bedrijven met een hoge melkproductie per hectare of per bedrijf;
- bedrijven met een lage vergoeding voor natuur per hectare.

Het zijn dus vooral het ondernemersinkomen, het totaal gezinsinkomen, de besparingen evenals enkele inkomensbronnen die van buiten het landbouwbedrijf komen die een statistisch betrouwbaar verschil vertonen tussen veehouders met en zonder een vergoeding voor natuur. Verschillen die op zichzelf met natuur weinig hebben te maken.

3.3.3 Technische en economische gegevens van enkele bedrijfspgroepen

Tot nu toe hebben we overwegend gegevens gepresenteerd van alle gespecialiseerde melkveebedrijven met en zonder een vergoeding voor natuur. Voor de verdere groepsindeling (bijvoorbeeld op melkgift per hectare, omvang van de vergoeding voor natuur) hebben we tot nu toe slechts enkele opmerkingen gemaakt. In deze subparagraaf willen we twee uiteenlopende groepen melkveehouders er uit lichten, namelijk die met een hoge melkproductie per hectare en die met een hoge vergoeding voor natuur. Hoe zien daar de gegevens eruit? In tabel 3.4 allereerst enkele gegevens van veehouders met een hoge melkproductie per hectare.

Bij de veehouders met een hoge melkproductie per hectare gaat het in beide gevallen om bedrijven met een ongeveer even grote melkproductie (totaal en per hectare). Daarop zijn de vergelijkingsbedrijven zonder natuur dan ook geselecteerd. De melkproductie per koe, de krachtvoergift en de moderniteit van gebouwen en machines zijn ook nagenoeg gelijk. Maar er zijn wel verschillen in het inkomen hoewel niet altijd even sterk statistisch betrouwbaar. Daarbij speelt mee dat het gaat om acht bedrijven met een vergoeding voor natuur en 16 bedrijven zonder een vergoeding voor natuur.

Melkveehouders met een vergoeding voor natuur realiseren een saldo dat gemiddeld 10% hoger is. Dat wordt voor een groot deel verklaard door prijsverschillen voor melk en krachtvoer. Maar de arbeidsopbrengst vertoont een groter verschil dat niet te verklaren is uit de vergoeding voor natuur. Het zijn vooral de overige niet-toegerekende kosten (onder meer materiaal en energie) die op de bedrijven met een vergoeding voor natuur lager zijn.

Voor het ondernemersinkomen, de besparingen en de vrije kasstroom worden de verschillen alleen maar groter en statistisch meer betrouwbaar. De oorzaak daarvan is te vinden in verschillen in betaalde rente en gezinsbestedingen.

In tabel 3.5 staan de gegevens voor bedrijven met een hoge vergoeding voor natuur.

Voor deze groep bedrijven is de vergelijking wat lastiger omdat de veehouders zonder een vergoeding voor natuur een bedrijfsomvang hebben die ongeveer 10% groter is dan hun collega's met een vergoeding voor natuur. Laatstgenoemden hebben een lagere melkproductie per hectare, maar een hogere melkproductie per koe. En dat met minder krachtvoer. De overschotten

Tabel 3.4 Technische en economische kengetallen voor gespecialiseerde melkveebedrijven met een hoge melkproductie per hectare die wel en die geen vergoeding voor natuur ontvangen (boekjaar 1994/1995)

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Verschil	Betrouwbaarheid b)
Ton melk/bedrijf	613	617	-4	-
Ton melk/ha voeroppervlak	13,1	12,7	0,4	-
Kg melk per koe	7.415	7.446	-31	-
Moderniteit gebouwen (%)	52,9	54,4	-1,5	-
Idem machines/installaties (%)	50,2	47,7	2,5	-
Kg krachtvoer per koe	2.396	2.369	27	-
Overschot kg N/ha	399	460	-61	4
Overschot kg P/ha	39	41	-2	-
Fabrieksprijs/100 kg melk (f)	80,6	77,9	2,7	1
Krachtvoerprijs/100 kg (f)	40,6	38,0	2,6	4
<i>Per bedrijf (x f 1.000)</i>				
Saldo per bedrijf	416	402	14	-
Vergoeding natuur	5	0	5	1
Kosten arbeid	169	157	12	-
Kosten werktuig./werk door derden	102	98	4	-
Kosten grond en gebouwen	106	102	4	-
Overige niet-toegerekende kosten a)	96	114	-18	<4
Arbeidsopbrengst per ondernemer a)	74	45	29	<4
Nettobedrijfsresultaat	-42	-59	17	-
Ondernemersinkomen	156	104	52	4
Totaal gezinsinkomen/bedrijf	184	146	38	-
Besparingen	89	49	40	3
Vrije kasstroom	128	65	63	2

a) Statistische betrouwbaarheid is bijna 80%; b) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90%, 4 = 80% betrouwbaarheid, - = geen betrouwbaarheid.

Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

voor N en P zijn ook lager. Veehouders zonder een vergoeding voor natuur hebben een hoger saldo. De arbeidsopbrengst *per ondernemer* verschilt nauwelijks. Op bedrijfsniveau is de arbeidsopbrengst voor de veehouders met een vergoeding voor natuur hoger (meer ondernemers). Voor het nettobedrijfsresultaat is er wel verschil. Dat komt door de hogere arbeidskosten van bedrijven met een vergoeding voor natuur (het aantal ondernemers is 0,7 groter). Veel van de verschillen zijn echter niet statistisch betrouwbaar.

Tabel 3.5 Technische en economische kengetallen voor gespecialiseerde melkveebedrijven met een hoge vergoeding voor natuur per bedrijf en zonder vergoeding voor natuur (boekjaar 1994/1995)

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Vershil	Betrouwbaarheid a)
Ton melk/bedrijf	437	482	-45	-
Ton melk/ha voeroppervlak	9,9	10,9	-1	-
Kg melk per koe	6.973	6.551	422	-
Moderniteit gebouwen (%)	49,4	50,6	-1,2	-
Idem machines/installaties (%)	48,9	48,9	0	-
Aantal ondernemers	1,9	1,2	0,7	1
Kg krachtvoer per koe	2.140	2.232	-92	-
Overschot kg N/ha	292	451	-159	1
Overschot kg P/ha	20	29	-9	-
Fabrieksprijs/100 kg melk (f)	81,6	79,0	2,6	-
Krachtvoerprijs/100 kg (f)	41,2	36,0	5,2	2
<i>Per bedrijf (x f 1.000)</i>				
Saldo per bedrijf	324	499	-175	-
Vergoeding natuur	14	0	14	1
Kosten arbeid	177	144	33	2
Kosten werktuig./werk door derden	85	81	4	-
Kosten grond en gebouwen	91	83	8	-
Overige toegerekende kosten	79	83	-4	-
Arbeidsopbrengst per ondernemer	36	39	-3	-
Nettobedrijfsresultaat	-96	-63	-33	-
Ondernemersinkomen	105	73	32	-
Totaal gezinsinkomen/bedrijf	130	120	10	-
Besparingen	42	23	19	-
Vrije kasstroom	75	-45	120	-

a) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90%, 4 = 80% betrouwbaarheid, - = geen betrouwbaarheid.

Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

3.3.4 Onderscheid op bedrijfsvergelijkende maatstaf

We willen deze paragraaf afsluiten met na te gaan op welke economische kengetallen bedrijven met natuur beter (of slechter) scoren dan bedrijven zonder zo'n vergoeding. Daarvoor vergelijken we de resultaten van ieder bedrijf met zijn bedrijfsvergelijkende maatstaf. Dat geldt zowel voor de bedrijven die een vergoeding voor natuur ontvangen als voor de bedrijven die zo'n vergoeding niet hebben. De resultaten van het bedrijf worden daarvoor gecorrigeerd op verschillen in veebezetting, melkproductie, stikstofgift en bedrijfsom-

vang in hectare. We kunnen dan zien hoe bedrijven met een vergoeding voor natuur het ten opzichte van het gecorrigeerd gemiddelde doen en hoe dat is bij de bedrijven die geen vergoeding voor natuur ontvangen. De vergoeding voor natuur hebben we in de presentatie van de bedrijfsvergelijkende maatstaf niet opgenomen. Vergelijking op basis van de bedrijfsvergelijkende maatstaf geeft nog meer informatie over verschillen in strategie tussen veehouders met een vergoeding voor natuur en hun collega's zonder een vergoeding voor natuur. Om het aantal gegevens te beperken, bespreken we niet alle groepen van acht bedrijven met vergoeding en hun zestien collega's zonder natuur (tabel 3.6). De algemene lijn is dat veehouders die een vergoeding voor natuur ontvangen bij de bedrijfsvergelijkende maatstaf beter uit de bus komen dan hun collega's die geen vergoeding voor natuur ontvangen. Veehouders met een vergoeding voor natuur realiseren een beter saldo ten opzichte van hun bedrijfsvergelijkende maatstaf dan de veehouders zonder een vergoeding voor natuur, zij het dat dit resultaat vooral bij de verdere onderverdeling in groepen statistisch niet altijd betrouwbaar is. Meestal is het gunstiger saldo te verklaren door:

- een hogere melkopbrengst; dat is toe te schrijven aan een hogere melkprijs. Dat komt doordat in de groep veehouders met een vergoeding voor natuur enkele veehouders een biologische bedrijfsvoering hebben;
- een hogere omzet en aanwas;
- lagere voerkosten; dat is een beeld dat we vaker zien bij veehouders die de veestapel niet in de eerste plaats als kritische succesfactor zien (paragraaf 3.2).

De dierkosten zijn op bedrijven met een vergoeding voor natuur hoger dan op bedrijven zonder een vergoeding voor natuur. Dat is een punt dat de aandacht verdient.

Voor het nettobedrijfsresultaat is het ook zo dat *in zijn algemeenheid* de veehouders met een vergoeding voor natuur een hoger nettobedrijfsresultaat behalen ten opzichte van hun bedrijfsvergelijkende maatstaf dan hun collega's zonder een vergoeding voor natuur. Uitzondering is de groep met een hoge vergoeding voor natuur per bedrijf. Daar is het nettobedrijfsresultaat van de veehouders met een vergoeding voor natuur aanzienlijk lager ten opzichte van hun bedrijfsvergelijkende maatstaf dan voor veehouders zonder een vergoeding voor natuur. Vooral de bewerkingskosten spelen een grote rol. De oorzaak is dat op de bedrijven met een hoge vergoeding voor natuur aanzienlijk meer arbeid beschikbaar is terwijl de bedrijfsomvang 10% kleiner is (tabel 3.5).

Tabel 3.6 *Bedrijfseconomische kengetallen (gld./ha) voor gespecialiseerde melkveebedrijven die wel en die geen vergoeding voor natuur ontvangen; de cijfers geven het verschil aan (+ of -) met vergelijkbare bedrijven a) (boekjaar 1994/1995, exclusief de vergoeding voor natuur)*

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Verskil	Betrouwbaarheid b)
<i>De totale groep van 24 bedrijven</i>				
Melkopbrengsten	268	18	250	3
Omzet en aanwas	59	-86	145	4
Totale nettovoerkosten	14	95	-81	-
Dierkosten	95	35	60	-
Saldo	284	-153	437	2
Kosten grond/gebouwen	-139	-149	10	-
Bewerkingskosten	139	7	132	-
Nettobedrijfsresultaat	290	0	290	-
<i>De groep met melk/ha "laag" (8)</i>				
Melkopbrengsten	398	144	253	-
Omzet en aanwas	202	-195	397	3
Totale nettovoerkosten	243	88	155	-
Dierkosten	181	-4	185	3
Saldo	230	-95	325	-
Kosten grond en gebouwen	-225	-254	29	-
Bewerkingskosten	-49	497	-546	-
Nettobedrijfsresultaat	445	-379	824	-
<i>De groep met melk/ha "hoog" (8)</i>				
Melkopbrengsten	159	-37	196	-
Omzet en aanwas	68	-78	146	-
Totale nettovoerkosten	54	125	71	-
Dierkosten	6	27	21	-
Saldo	448	-89	537	3
Kosten grond en gebouwen	-123	-42	-81	-
Bewerkingskosten	-73	-373	300	-
Nettobedrijfsresultaat	520	302	219	-
<i>De groep met vergoeding/bedrijf "laag" (8)</i>				
Melkopbrengsten	87	181	-94	-
Omzet en aanwas	51	-144	195	-
Totale nettovoerkosten	-6	129	-135	-
Dierkosten	-4	71	-74	-
Saldo	275	-106	380	-
Kosten grond en gebouwen	-199	-122	-77	-
Bewerkingskosten	-710	-117	-593	4
Overige algemene kosten	-162	-10	-152	3
Nettobedrijfsresultaat	1.354	108	1.246	3
<i>De groep met vergoeding/bedrijf "hoog" (8)</i>				
Melkopbrengsten	454	-37	491	3
Omzet en aanwas	-23	-86	62	-
Totale nettovoerkosten	-53	67	-120	-
Dierkosten	249	30	219	2

Tabel 3.6 Vervolg

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Vershil	Betrouwbaarheid b)
<i>De groep met vergoeding/bedrijf "hoog" (8)</i>				
Saldo	291	-163	454	3
Kosten grond en gebouwen	120	-181	301	-
Bewerkingskosten	946	-52	998	4
Overige algemene kosten	97	-1	-98	-
Nettobedrijfsresultaat	-921	62	-982	4

a) Gecorrigeerd voor melkproductie, N-niveau, veebezetting, bedrijfsomvang (hectare); b) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90% betrouwbaarheid.
Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

3.3.5 Conclusies uit deze paragraaf

Uit deze paragraaf blijkt dat het beeld nogal divers is, hoewel er wel een lijn uit te halen is. Veehouders met een vergoeding voor natuur hebben ten opzichte van hun collega's met een vergelijkbaar bedrijf maar zonder een vergoeding voor natuur:

- in het algemeen een minder goede verkaveling en meer grond in de klasse "slecht ontwaterd";
- een hogere melkproductie per koe met dezelfde hoeveelheid krachtvoer;
- een lager stikstofgebruik en dientengevolge lagere overschotten van dit mineraal;
- een hogere melkprijs en krachtvoerprijs: dat wijst er op dat een deel van deze melkveehouders een biologische bedrijfsvoering heeft;
- een hoger saldo (exclusief vergoeding voor natuur);
- een hogere arbeidsopbrengst per ondernemer die niet volledig is te verklaren uit de vergoeding voor natuur;
- een hoger ondernemersinkomen, opbrengsten uit vermogen en inkomen uit arbeid buiten het bedrijf;
- lagere uitkeringen overheid plus particulier;
- een hoger totaal gezinsinkomen, besparingen en vrije kasstroom;
- een betere uitkomst als de resultaten worden vergeleken met het gecorrigeerde gemiddelde (bedrijfsvergelijkende maatstaf).

Niet voor iedere groep bedrijven zijn bovenstaande conclusies statistisch betrouwbaar. Veehouders met een hoge melkproductie per hectare met een vergoeding voor natuur vertonen ten opzichte van hun collega's met een vergelijkbaar bedrijf zonder zo'n vergoeding ongeveer hetzelfde beeld als boven omschreven voor alle bedrijven.

Wel kunnen we constateren dat veehouders met een hoge melkproductie per hectare natuur in hun bedrijf inpassen op een wat lager niveau. Ze ontvangen namelijk een lagere vergoeding. De wat minder goede verkaveling kan

voor deze veehouders een belangrijke reden zijn om natuur in het bedrijf op te nemen.

Veehouders met een hoge vergoeding voor natuur hebben geen hoge melkproductie per hectare en ook niet per koe. De melkproductie per bedrijf is met ruim 430 ton echter groter dan gemiddeld voor Nederland. In het boekjaar 1994/1995 bedroeg het gemiddeld melkquotum voor de sterk gespecialiseerde melkveebedrijven 368 ton per bedrijf. Het melkquotum van het grotere sterk gespecialiseerde melkveebedrijf bedroeg in dat boekjaar gemiddeld 410 ton (Van Dijk et al., 1996). Melkveebedrijven met een hoge vergoeding voor natuur kunnen zich dus ruimschoots meten met de grotere gespecialiseerde melkveebedrijven.

Vooraf doordat op deze bedrijven een hoge arbeidsbezetting aanwezig is, valt het nettobedrijfsresultaat ten opzichte van de bedrijfsvergelijkende maatstaf niet mee, ook niet als we de vergoeding voor natuur er bij zouden tellen.

Het gegeven dat:

- de verschillen in inkomen meestal groter zijn dan door de vergoeding voor natuur kan worden verklaard;
  - er verschillen zijn die op zichzelf niets met natuur hebben te maken;
- geeft aan dat er tussen veehouders met een vergoeding voor natuur en veehouders zonder een vergoeding voor natuur verschillen in bedrijfsvoering zijn die mede bepalend zijn voor de mogelijkheden natuur in de bedrijfsvoering te verweven.

De diversiteit tussen bedrijfsgroepen laat zien dat iedere bedrijfssituatie zijn eigen mogelijkheden heeft. Het feit dat we in het algemeen geen betrouwbare verschillen hebben kunnen vinden voor de opleiding, leeftijdsopbouw, de opvolgingssituatie en de moderniteit van de bedrijven betekent dat de gedachte dat het bij bedrijven met een vergoeding voor natuur vooral om potentiële stoppers zou gaan beslist niet wordt ondersteund door de resultaten van dit onderzoek.

De vraag kan worden gesteld of deze conclusies overeenkomen met de resultaten van paragraaf 3.2. Er zijn zeker overeenkomsten:

- melkveehouders met een hoge vergoeding voor natuur zijn niet de veehouders met de hoogste melkproductie koe en per hectare (bijlage 1). Ook de veehouders die kiezen voor een goedkoop of eenvoudig bedrijfsstelsel hebben niet de hoogste melkproductie per hectare (tabel B2.1, systemen A en C);
- uit tabel 3.6 blijkt dat melkveehouders die een vergoeding voor natuur ontvangen ten opzichte van het gecorrigeerd gemiddelde (bedrijfsvergelijkende maatstaf) in het algemeen betere economische resultaten realiseren dan melkveehouders die geen vergoeding voor natuur ontvangen (exclusief de vergoeding voor natuur). Uit de tabel B2.1 blijkt dat ook veehouders die voor een goedkoop of eenvoudig stelsel kiezen in het algemeen betere resultaten behalen.

Het is dus kennelijk vooral een kwestie van strategie waarin veehouders wel of geen kansen zien om natuur in hun bedrijfsvoering te verweven.

Een tegenwerping zou kunnen zijn dat de veehouders met een goedkoop of eenvoudig systeem het qua nettobedrijfsresultaat veel beter doen dan vergelijkbare bedrijven. Voor de melkveebedrijven met een vergoeding voor natuur geldt dat er op dat punt geen statistisch betrouwbare verschillen zijn. Het nettobedrijfsresultaat is op die bedrijven echter gemiddeld ook niet slechter dan van vergelijkbare bedrijven. Veehouders die de bedrijfsvoering vooral op onderdelen bekijken waarbij de veestapel en/of eigen mechanisatie de kritische succesfactor(en) is (zijn), doen het volgens de bedrijfsvergelijkende maatstaf minder goed dan hun collega's (tabel B2.1).

Dat leidt tot de - voorlopige - conclusie dat veehouders die vooral naar het grote geheel kijken gemakkelijker en op grotere schaal natuur als inpasbaar in hun bedrijf zien. Bedrijven die een hoge melkproductie per koe, een uitgebalanceerd rantsoen, de voederwaarde van het ruwvoer en eigen mechanisatie als zeer belangrijke factoren voor een goed bedrijfsresultaat zien, hebben daarmee meer moeite.

Eindconclusie: het verband tussen de mogelijkheden voor natuur op landbouwbedrijven en de strategie van de veehouder moet een belangrijk aandachtspunt zijn voor het verder onderzoek.

4. RESULTATEN VAN DE AKKERBOUWBEDRIJVEN

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van de akkerbouwbedrijven. We beschikken over 11 bedrijven die in 1994/1995 een bedrag van minimaal f 2.000,- op jaarbasis ontvingen voor natuuractiviteiten. Zoals we in paragraaf 2.3 reeds beschreven, hebben we alleen de groep van 11 bedrijven vergeleken met 22 vergelijkingsbedrijven. In tabel 4.1 staan de belangrijkste technische resultaten vermeld.

Tabel 4.1 *Verschillen in technische kengetallen tussen akkerbouwbedrijven die wel en die niet een vergoeding voor natuur ontvangen (boekjaar 1994/1995)*

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Verschil	Betrouwbaarheid a)
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	101	88	13	-
Aantal kavels	12	6	6	4
Ondernemers ouder dan 50 jaar (%)	36	64	-27	4
Bedrijfsleiders met middelbare/hogere opleiding (%)	82	68	14	-
Moderniteit machines/installaties (%)	45	40	5	-
Uren uitvoerende arbeid/vak	2.118	2.100	18	-
Bouwplan:				
aantal gewassen	8	8	0	-
aandeel grasland (%)	14	10	4	-
aandeel granen (%)	27	25	2	-
waarvan: wintertarwe (%)	19	15	4	-
zomergerst (%)	4	5	-1	-
Aandeel aardappelen (%)	19	17	2	-
waarvan: pootaardappelen (%)	1	2	-1	-
consumptieaardappelen (%)	15	12	3	-
fabriksaardappelen (%)	3	3	0	-
Aandeel suikerbieten (%)	15	15	0	-
Aandeel snijmaïs voor verkoop (%)	0	1	-1	-
Aandeel overige gewassen (%)	39	42	-3	-
Kg N/ha totaal meststof N	218	283	-66	4
Overschot kg N/ha	177	256	-79	3
Kg P/ha totaal meststof P	32	48	-16	3
Overschot kg P/ha	17	33	-16	3
Kg K/ha totaal meststof K	77	126	-49	3
Overschot kg K/per ha	1	62	-61	3
Kg fosfaat/ha totaal	78	114	-36	4
Kg kali/ha totaal	128	172	-44	4
Kg actieve stof/ha	6	9	-3	4

a) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90%, 4 = 80% betrouwbaarheid, - = geen betrouwbaarheid.
Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

Er zijn weinig kengetallen waarbij sprake is van een statistisch betrouwbaar verschil. Het geringe aantal akkerbouwers met een vergoeding voor natuur speelt hierbij een belangrijke rol. De statistisch betrouwbare verschillen tussen akkerbouwers die wel en die geen vergoeding voor natuur ontvangen, hebben vooral betrekking op de kengetallen voor bemesting en mineralenoverschotten. Op bedrijven met een vergoeding voor natuur zijn de gebruikte hoeveelheden meststof en de mineralenoverschotten lager dan op bedrijven zonder vergoeding voor natuur. Ook het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op bedrijven met een vergoeding voor natuur blijkt lager te zijn, zij het dat dit verschil statistisch nauwelijks betrouwbaar is. Andere cijfers die enige statistische betrouwbaarheid laten zien, zijn:

- het aantal kavels; dat is hoger op bedrijven met een vergoeding voor natuur;
- de leeftijd van de ondernemers; die is op de bedrijven met een vergoeding voor natuur lager.

Akkerbouwers met een vergoeding voor natuur hebben gemiddeld meer cultuurgrond, maar dat verschil is statistisch niet betrouwbaar. De verschillen in bouwplan zijn gering.

Vergeleken met de gemiddelde bedrijfsomvang in Nederland zijn de akkerbouwbedrijven met een vergoeding voor natuur groot. In het boekjaar 1994/1995 was de gemiddelde bedrijfsoppervlakte voor akkerbouwbedrijven ongeveer 48,5 ha. Voor de grotere akkerbouwbedrijven was dat ruim 55 ha (Van Dijk et al., 1996). Akkerbouwers met natuur hebben gemiddeld ruim 100 ha.

De technische kengetallen geven eenzelfde trend aan als we vonden bij de melkveebedrijven: lagere overschotten, een wat minder gunstige verkaveling en geen verschillen in leeftijd, opvolgingssituatie en opleiding.

De resultaten voor de economische kengetallen staan in tabel 4.2. Ook bij de economische kengetallen speelt het geringe aantal waarnemingen een rol. Toch zien we in een aantal kengetallen de lijn bevestigd die we bij de melkveebedrijven vinden. Bij bedrijven met een vergoeding voor natuur is sprake van:

- gemiddeld een hogere arbeidsopbrengst, hoewel door het geringe aantal waarnemingen statistisch niet betrouwbaar;
- gemiddeld een hoger nettobedrijfsresultaat; bij de melkveebedrijven is dat niet altijd het geval;
- gemiddeld een hoger ondernemersinkomen; ook hier is echter sprake van een grote spreiding bij de akkerbouwbedrijven;
- hogere opbrengsten uit vermogen, die voor uitkeringen overheid en particulieren zijn lager. Bij de akkerbouwbedrijven zijn die verschillen niet respectievelijk nauwelijks betrouwbaar, bij de melkveebedrijven is dat wel het geval. De lijn is dezelfde;
- een gelijk inkomen uit arbeid buiten het bedrijf; bij de melkveebedrijven zijn op dit punt wel verschillen tussen de twee groepen bedrijven;

- lagere (zelfs negatieve) overige neveninkomsten;
- een hoger gezinsinkomen, hogere besparingen en een grotere vrije kasstroom; alleen de besparingen vertonen een betrouwbaar verschil.

Tabel 4.2 *Verschillen in economische kengetallen (x f 1.000,-) tussen akkerbouwbedrijven die wel en die niet een vergoeding voor natuur ontvangen (boekjaar 1994/1995)*

Kengetal	Bedrijven met natuur	Bedrijven zonder natuur	Vershil	Betrouwbaarheid a)
Vergoeding voor natuur	6	0	6	1
Kosten arbeid	144	143	1	-
Arbeidsopbrengst per ondernemer	126	102	24	-
Nettobedrijfsresultaat	101	45	56	-
Ondernemersinkomen	269	183	85	-
Opbrengsten uit vermogen	18	8	10	-
Inkomen arbeid buiten bedrijf	7	7	-	-
Uitkeringen overheid/particulier	5	11	-6	4
Overige neveninkomsten	-3	0	-3	3
Totaal gezinsinkomen/bedrijf	307	232	75	-
Besparingen	200	106	94	3
Vrije kasstroom	196	137	59	-

a) 1 = 99%, 2 = 95%, 3 = 90%, 4 = 80% betrouwbaarheid, - = geen betrouwbaarheid.

Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

Concluderend: akkerbouwers met een vergoeding voor natuur hebben meer kavels, lagere mineralenoverschotten, gebruiken minder gewasbeschermingsmiddelen en behalen minimaal dezelfde economische resultaten dan hun collega's zonder vergoeding voor natuur. De lijn is dezelfde als die bij de melkveebedrijven, alleen is bij de akkerbouwbedrijven sprake van een geringere betrouwbaarheid van de verschillen doordat sprake is van een gering aantal waarnemingen. De besparingen zijn statistisch betrouwbaar hoger. Ook voor de akkerbouwbedrijven lijkt de stelling gerechtvaardigd dat de strategie van de akkerbouwer in sterke mate bepaalt of en zo ja op welk niveau natuur in de bedrijfsvoering kan worden opgenomen.

5. DISCUSSIE

In de eerste helft van de jaren negentig is onderzoek gedaan naar de verschillen tussen melkveebedrijven met een beheersovereenkomst en melkveebedrijven zonder beheersovereenkomst (De Boer, 1995). Het betrof een vergelijking over de periode 1987 tot 1990. De vergelijkbaarheid met het nu voorliggende onderzoek heeft betrekking op de bedrijfsvergelijking tussen bedrijven met gelijke kenmerken. Een verschil kan zijn dat in het onderzoek van De Boer uit het toenmalige bestand van de Directie Beheer Landbouwgronden een aparte steekproef is getrokken van bedrijven met een beheersovereenkomst. In dit onderzoek zijn de melkveebedrijven die in het boekjaar 1994/1995 een vergoeding voor natuur ontvingen van minimaal f 2.000,- per jaar vergeleken met melkveebedrijven zonder vergoeding. Vergeleken met De Boer vinden wij:

- wel een betrouwbaar verschil in ontwateringstoestand en % huiskavel;
- een groter verschil in stikstofverbruik;
- grotere verschillen in mineralenoverschot;
- een groter verschil in melkproductie per koe;
- een groter verschil in krachtvoerprijs;
- een lager bedrag aan vergoeding voor natuur (bij De Boer: beheersvergoeding);
- een groter verschil in bedrijfssaldo;
- een groter verschil in arbeidskosten;
- een groter verschil in ondernemersinkomen per bedrijf en totaal gezinsinkomen;
- een groter verschil in besparingen;
- een positief in plaats van een negatief verschil in vrije kasstroom ten gunste van de bedrijven met een vergoeding voor natuur.

De Boer heeft niet de verschillen bekeken in opbrengsten uit vermogen, inkomen uit arbeid buiten het bedrijf en uitkeringen overheid en particulier. Wel vond hij een lager bedrag aan liquiditeiten en effecten bij bedrijven met een beheersvergoeding. Wij vinden een hoger bedrag aan liquiditeiten en effecten bij bedrijven met een vergoeding voor natuur.

De Boer constateerde ook al dat bedrijven met een beheersvergoeding in het algemeen de vergelijking met de bedrijfsvergelijkende maatstaf beter kunnen doorstaan dan de bedrijven zonder beheersvergoeding. Hij schreef dat toe aan een beter management. Wij komen voor bedrijven met een vergoeding voor natuur tot dezelfde conclusie, maar verbreden die nu naar de algemene strategie van de boer voor zijn bedrijfsvoering en -organisatie.

Al met al kunnen we constateren dat de verschillen tussen bedrijven met een vergoeding voor natuur en bedrijven zonder zo'n vergoeding groter zijn geworden ten gunste van de bedrijven met een vergoeding. Dat betreft zowel de mineralenoverschotten als de economische kengetallen.

6. CONCLUSIES

Aan het eind van de paragrafen 3.2 en 3.3 evenals hoofdstuk 4 staan conclusies vermeld. De belangrijkste volgen hier.

Hoofdconclusies

1. Het is kennelijk vooral de strategie van de boer die bepaalt hoe groot de mogelijkheden zijn om vormen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering op te nemen.
2. Het verband tussen de mogelijkheden voor natuur op landbouwbedrijven en de strategie van de boer moet een belangrijk onderdeel zijn voor het verder onderzoek in het kader van dit project.

Deelconclusies

1. Melkveehouders met een vergoeding voor natuur geven in meerderheid de voorkeur aan een eenvoudig of goedkoop bedrijfssysteem. Deze veehouders kijken meer naar de bedrijfsvoering als geheel dan naar belangrijke onderdelen daarvan.
2. Er is geen verschil in leeftijd, opvolgingssituatie en opleiding tussen melkveehouders met een vergoeding voor natuur en melkveehouders zonder een vergoeding voor natuur. Ook tussen de moderniteit van beide bedrijfspgroepen is geen verschil.
3. Melkveehouders met een vergoeding voor natuur hebben een hogere arbeidsopbrengst per ondernemer. Het verschil is niet (alleen) te verklaren uit de vergoeding voor natuur.
4. Ook op andere bedrijfseconomische kengetallen komen melkveehouders met een vergoeding voor natuur hoger uit de bus. Dat zijn onder meer het ondernemersinkomen, het totaal gezinsinkomen, de besparingen en de vrije kasstroom.
5. Ook veehouders met een hoge melkproductie per hectare nemen natuur op in hun bedrijfsvoering. Zij doen dat wel op een ander niveau dan veehouders met een lage melkproductie per hectare.
6. Het gebruik van stikstof en de mineralenoverschotten zijn lager op bedrijven met een vergoeding voor natuur. Dit verschil is groter dan eind tachtiger jaren.
7. Akkerbouwers met een vergoeding voor natuur hebben meer kavels, een lager mineralenoverschot, lagere kosten voor gewasbeschermingsmiddelen en minimaal dezelfde economische resultaten dan hun collega's zonder vergoeding voor natuur. De besparingen zijn statistisch betrouwbaar hoger.

LITERATUUR

Boer, P.B. de (1995)

Beheersovereenkomst en bedrijfsresultaat; Opzet, management, rentabiliteit en financiële positie van weidebedrijven met voorjaarsbeheer; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Onderzoekverslag 135

Daatselaar, C.H.G., T. de Haan, A. van den Ham, J.M A. Nijssen, C.A. Rougoor, R. Schreuder, F. Mandersloot en A.T.J. van Scheppingen (1996)

Kostprijnsbeheersing in de melkveehouderij; Den Haag/Lelystad, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)/Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden (PR), Landbouwschap Den Haag

Dijk, J.P.M. van, B.E. Douma en A.L.J. van Vliet (1996)

Bedrijfsuitkomsten in de landbouw (BUL); Boekjaren 1991/92 t/m 1994/95; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Periodieke Rapportage 11-94/95

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1995)

Dynamiek en vernieuwing; Den Haag, Tweede Kamer; Vergaderjaar 1994 - 1995, 24 140, nrs. 1-2

BIJLAGEN

Bijlage 1 Kengetallen van gespecialiseerde melkveebedrijven

Tabel B1.1 Kengetallen van gespecialiseerde melkveebedrijven met een vergoeding voor natuur (gemiddeld; n = 8 voor iedere groep)

Kengetal	Ton melk/ha			Ton melk/bedrijf			Vergoeding/ha (gld.)			Vergoed./bedrijf (gld. x 1.000)		
	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog
Klassegrenzen	4,5-9,8	9,9-12,1	12,1-14,2	153-294	295-466	471-899	38-108	116-179	185-553	2,1-3,5	3,6-7,4	8,0-28,4
Cultuurgrond (ha)	35,3	34,7	47,0	28,7	36,5	51,9	43,7	31,7	41,6	30,6	37,1	44,8
Melk/bedrijf (ton)	275,6	376,0	612,7	221,4	397,1	645,9	523,8	342,7	397,7	424,7	402,7	436,9
Melk/ha (ton)	8,1	11,0	13,1	8,6	11,1	12,5	11,7	10,8	9,7	11,5	10,7	9,9
Melk/koe (kg)	6.822	6.825	7.415	6.924	6.740	7.397	7.065	7.165	6.832	7.108	6.980	6.973
Vergoed./bedrijf (gld.)	8.949	8.237	4.760	8.130	5.936	7.880	3.401	4.603	13.942	2.753	5.110	14.083
Vergoeding/ha (gld.)	254	237	101	283	163	152	78	145	480	90	138	314

Bron: Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

Opmerkingen:

- gemiddeld 39 ha cultuurgrond per bedrijf, 420 ton melk per bedrijf, 10.700 kg melk per hectare, vergoeding voor natuur: f 7.300,- per bedrijf per jaar en f 187,- per hectare per jaar;
- melkveehouders met een hoge melkproductie per hectare ontvangen een lage vergoeding voor natuur;
- melkveehouders met een hoge vergoeding per bedrijf en per hectare hebben een meer dan gemiddelde hoeveelheid cultuurgrond; de melkproductie per hectare zit tussen "laag" en "midden" in.

Bijlage 2 Integrale analyse van de bedrijfssystemen

B2.1 Inleiding

Verschillen in omvang en intensiteit tussen bedrijven zijn oorzaak van kostprijsverschillen. Ook verschillen op onderdelen van de bedrijfsopzet en de bedrijfsvoering zijn aanleiding tot verschillen in de kostprijs. Hoe het bedrijf als geheel uit de verf komt, is echter afhankelijk van de wijze waarop de veehouder kans ziet de verschillende onderdelen van de bedrijfsvoering op elkaar af te stemmen. Hoe dat gebeurt, is vooral afhankelijk van de keuzen die de veehouder maakt. Deze keuzen kunnen betrekking hebben op zowel de bedrijfsvoering als de bedrijfsopzet. Heeft de veehouder vooral aandacht voor het grote geheel of vooral voor bepaalde onderdelen van de bedrijfsvoering? Is arbeidsbesparing voor hem belangrijk of kiest hij juist voor veel inzet van arbeid van hemzelf en de overige gezinsleden? Is de veestapel voor hem een kritische succesfactor of niet? Deze en andere overwegingen hebben invloed op de wijze waarop de veehouder zijn bedrijf inricht, ontwikkelt en voert ofwel: bepaalt zijn strategie. De strategie van de veehouder heeft gevolgen voor de inzet van de loonwerker of eigen mechanisatie, voor de mate waarin fokkerij, veevoeding en graslandgebruik aandacht krijgen en voor de wijze waarop de veehouder tegen de vaste kosten aankijkt.

De wijze waarop de veehouder de onderdelen van de bedrijfsvoering integreert en op elkaar afstemt, heeft gevolgen voor de technische en economische resultaten. De wijze waarop die onderdelen in elkaar grijpen tot het grote geheel heeft dus ook gevolgen voor de kostprijs. We kunnen dus verwachten dat de strategie die de veehouder kiest, invloed heeft op de kostprijs.

Om inzicht te krijgen in de gevolgen van het omgaan door veehouders met hun bedrijf kan een meer integrale benadering van de kostprijs inzicht geven. De strategie van de veehouder leidt tot het bedrijfssysteem dat hem voor ogen staat. Zo zullen we dat ook in het vervolg noemen: een (bedrijfs)systeem dat ontstaat door een strategie die weer het gevolg is van de keuzen van de veehouder.

Bedrijfssystemen onderscheiden zich van elkaar door de wijze waarop en de mate waarin de ondernemer productiemiddelen inzet. In dit hoofdstuk gaan we in op de verschillen in kostprijs tussen bedrijfssystemen. Daarvoor beschrijven we eerst een aantal bedrijfssystemen. We geven daarbij tevens de belangrijkste kengetallen en bedrijfsresultaten evenals een korte conclusie. Vervolgens gaan we in op de oorzaken van de verschillen in kostprijs.

B2.2 Beschrijving van de bedrijfssystemen

In de inleiding gaven we aan dat bedrijfssystemen samenhangen met de strategie en bedrijfsstijl van de ondernemer. De ene veehouder kan bijvoorbeeld kiezen voor een eenvoudig en/of goedkoop systeem omdat hij vooral op arbeid en andere vaste kosten wil besparen. Of omdat hij met de beschikbare arbeid een zo groot mogelijke bedrijfsomvang wil realiseren. Een andere veehouder vindt dat een goed bedrijfsresultaat vooral afhangt van een hoge melkproductie per koe en/of een hoge graslandproductie per hectare. Reden waarom die veehouders sterk de nadruk leggen op de veestapel als kritische succesfactor. Daaraan kan de veehouder echter weer op meer dan

één manier inhoud geven. Zo kan hij veel aandacht schenken aan de fokkerij of aan een uitgebalanceerd rantsoen waarin veel producten zijn opgenomen.

Deze verschillen in visie tussen veehouders uit zich in verschil in aandacht voor het geheel en/of de onderdelen. Deze onderdelen noemen we aandachtsvelden. Het bedrijfssysteem heeft dus te maken met de aandachtsvelden die de veehouder belangrijk vindt om met zijn bedrijf tot een goed resultaat te komen: wat beschouwt hij als de kritische succesfactoren voor zijn bedrijf.

De melkveehouderij is zeer divers. Het aantal bedrijfssystemen is nagenoeg gelijk aan het aantal bedrijven. Om het geheel hanteerbaar te houden, hebben we van de 236 gespecialiseerde melkveebedrijven met een ligboxenstal groepen gevormd. Elke groep bestaat uit een aantal bedrijven met onderling grote overeenkomsten. Het vormen van groepen van ongeveer gelijkgerichte bedrijven komt ook de betrouwbaarheid van de uitkomsten ten goede. Als we ons zouden beperken tot het beoordelen van één bedrijf en het daarbij behorende systeem kan het resultaat sterk afhankelijk zijn van het toeval. Bij een groep ongeveer gelijkgerichte bedrijven is de invloed van het toeval veel minder.

Bij het vormen van de groepen hebben we vooral gekeken naar de aandachtsvelden van melkveehouders. Deze aandachtsvelden hebben betrekking op onder meer de aandacht voor vee en mechanisatie, de aandacht voor arbeidsbesparing, de eenvoud van een systeem, de voederwinning, het graslandgebruikssysteem, het rantsoen, de verzorging en het fokken van vee en de informatievoorziening en -verwerking.

We hebben de bedrijven in 13 groepen ingedeeld. De bedrijven binnen één groep zijn te beschouwen als bedrijven met een vergelijkbaar bedrijfssysteem. Er zijn meer bedrijfssystemen te bedenken dan die we hebben beschreven. Om redenen van overzichtelijkheid hebben we het aantal systemen beperkt.

Arbeid blijkt de belangrijkste kostenpost te zijn. Daarom presenteren we de bedrijfssystemen in volgorde van het belang dat de veehouders hechten aan arbeidsbesparing. Daarbij willen we wel nadrukkelijk aangeven dat arbeid niet het enige belangrijke aandachtsveld is. Onderstaand volgt een korte omschrijving van elk bedrijfssysteem.

Systeem A: Goedkoop systeem met veel loonwerk

De veehouders die dit systeem hanteren, combineren de wens tot arbeidsbesparing met een voorkeur voor een goedkoop systeem. De voorkeur voor loonwerk is bij deze veehouders het hoogst van alle systemen. Mechanisatie is voor deze veehouders beslist geen kritische succesfactor. Verzorging van vee en een goede hygiëne vormen een belangrijk aandachtspunt.

Systeem B: Arbeidsbesparing, vee en rantsoen belangrijk, mechanisatie niet

De omvang van het melkquotum is hier het grootst, ook per vak. Arbeidsbesparing scoort bij deze veehouders hoog. De veestapel beschouwen ze als een kritische succesfactor. Het rantsoen, de verzorging van het vee en de hygiëne krijgen veel aandacht. Dat laatste uit zich in een laag aantal strafpunten voor de melkqualiteit. De mechanisatie is geen kritische succesfactor. Deze veehouders maken veel gebruik van de loonwerker.

Systeem C: Eenvoudig systeem met veel gras

Een eenvoudige bedrijfsopzet en bedrijfsvoering genieten de voorkeur. Arbeidsbesparing is heel belangrijk. Dat geldt ook voor het inschakelen van de loonwerker. De mechanisatiegraad is betrekkelijk laag. Mechanisatie en aandacht voor de veestapel zijn voor deze veehouders geen kritische succesfactoren. De kalversterfte en het aantal strafpunten bij de melkwaliteit zijn vrij hoog. Gras wordt als het beste ruwvoer gezien. De voederoppervlakte bestaat voor bijna 100% uit grasland. Deze veehouders investeren meer dan gemiddeld in melkquotum.

Systeem D: Aandacht voor verzorgen en fokken van vee

Arbeidsbesparing is belangrijk. De aandacht voor fokken, verkopen en verzorgen van vee is groot. Eigen mechanisatie is geen kritische succesfactor. De nadruk ligt dan ook op inschakeling van de loonwerker. Gras en maïs worden beide als ruwvoer hoog gewaardeerd. Ze investeren meer in melkquotum dan gemiddeld.

Systeem E: Arbeid en voederwinning belangrijk, vee niet

De veehouders in deze groep vinden zowel arbeidsbesparing als een risicoloze voederwinning belangrijk. Gras en maïs scoren beide goed als ruwvoer. Ze leggen de nadruk op loonwerk, maar willen daarvan niet afhankelijk zijn. Daarom zetten ze ook eigen mechanisatie in. Men hecht waarde aan nieuwe werktuigen. De veestapel zien deze veehouders niet als een kritische succesfactor.

Systeem F: Alleen het grote geheel telt

De veehouders die dit systeem toepassen, vinden alleen het grote geheel belangrijk. Deze veehouders hebben aandacht voor besparing op arbeid. Ze vinden gras het beste ruwvoer. De mechanisatiegraad is tamelijk hoog, maar ook de loonwerker wordt ingeschakeld. De veestapel beschouwen ze beslist niet als een kritische succesfactor. De kalversterfte en het aantal strafpunten bij de melkwaliteit zijn vrij hoog.

Systeem G: Gras als ruwvoer laag gewaardeerd; standweiden

De waardering voor gras als ruwvoer scoort bij deze veehouders het laagst van alle systemen. Een afgewogen rantsoen achten deze veehouders van belang, een afgewogen bemesting niet. De mechanisatie, noch de veestapel zijn echt kritische succesfactoren. Arbeidsbesparing heeft enige aandacht. De nadruk ligt op loonwerk, maar waar men eigen mechanisatie inzet, scoren nieuwe werktuigen.

Systeem H: Optimaliseert op onderdelen, weinig oog voor het geheel

Deze veehouders hebben aandacht voor bijna alle aspecten van de bedrijfsvoering. Zowel de aandacht voor het vee, de voederwinning als het voerrantsoen scoren hoog. Dat uit zich in een hoge mechanisatiegraad en een hoge capaciteit van de werktuigen die in veel gevallen ook nog nieuw moeten zijn. Dat uit zich ook in het grote belang dat deze veehouders hechten aan veel informatie en een moderne interne verwerking daarvan. Deze veehouders investeren nauwelijks in melkquotum.

Systeem I: Zomerstalvoeren, ruwvoerwinning en rantsoen belangrijk

Een hoge mechanisatiegraad gaat gepaard met een hoge capaciteit van de werktuigen. Zowel de mechanisatie als de veestapel zijn kritische succesfactoren. Er is veel aandacht voor de rantsoensamenstelling. Een systeem van voederwinning dat weinig risico's in zich draagt, scoort hoog. Alle boeren vinden snijmaïs het beste ruwvoer, dat komt ook tot uitdrukking in de hoge bijvoeding van dit ruwvoer in de zomer. De verzorging en hygiëne vormt een belangrijk aandachtspunt. De verkavelingssituatie is mede debet aan het toepassen van zomerstalvoeding.

Systeem K: Vee en mechanisatie belangrijk, voermengwagen

Deze veehouders beschouwen zowel de mechanisatie als de veestapel als kritische succesfactoren. De loonwerker komt op deze bedrijven niet aan bod. De aandacht voor de veestapel en het rantsoen uit zich in de aanwezigheid van een voermengwagen en in aandacht voor de voederwinning, verzorging en hygiëne. Maïs vindt men het beste ruwvoer. Dit bedrijfssysteem heeft het hoogste percentage beregening. Er is relatief weinig geïnvesteerd in melkquotum.

Systeem J: Mechanisatie, voederwinning en maïs zijn alleen belangrijk

Het risicomijdend gedrag ten aanzien van de voederwinning is groot. Dat uit zich in een hoge mechanisatiegraad en hoge capaciteit van de werktuigen. Sommige veehouders besteden ook tijd aan het zelf uitvoeren van reparaties en onderhoud. Beregening scoort relatief hoog. Snijmaïs wordt als ruwvoer veel hoger gewaardeerd dan gras. De aandacht voor het vee en de hygiëne staan haaks op de aandacht voor werktuigen.

Systeem L: Eigen mechanisatie belangrijk, zelf reparaties verrichten

Deze veehouders beschouwen de mechanisatie als een kritische succesfactor. De mechanisatiegraad is tamelijk hoog, de loonwerker wordt niet ingeschakeld. Voor de voederwinning wil men niet afhankelijk zijn van anderen. De meeste veehouders verrichten zelf onderhoud en reparaties aan de werktuigen. Daarvoor wil men veel eigen arbeid inzetten. De veestapel zien deze veehouders niet als een kritische succesfactor, maar verzorging en hygiëne scoren goed. Gras scoort als ruwvoer veel beter dan maïs.

Systeem M: Zuivelproducten op de boerderij

Deze veehouders bereiden van hun melk zelf zuivelproducten zoals bijvoorbeeld boerenkaas. De mechanisatiegraad is op deze bedrijven tamelijk hoog. De veehouders voeren zelf veel reparaties uit. Er is wel animo om het bedrijfssysteem eenvoudig te houden. Deze veehouders achten de mechanisatie meer een kritische succesfactor dan de veestapel. Verzorging en hygiëne scoren niet hoog. De aandacht voor het rantsoen richt zich voornamelijk op een afgewogen rantsoen.

We kunnen bovenstaande bedrijfssystemen in vier hoofdgroepen verdelen:

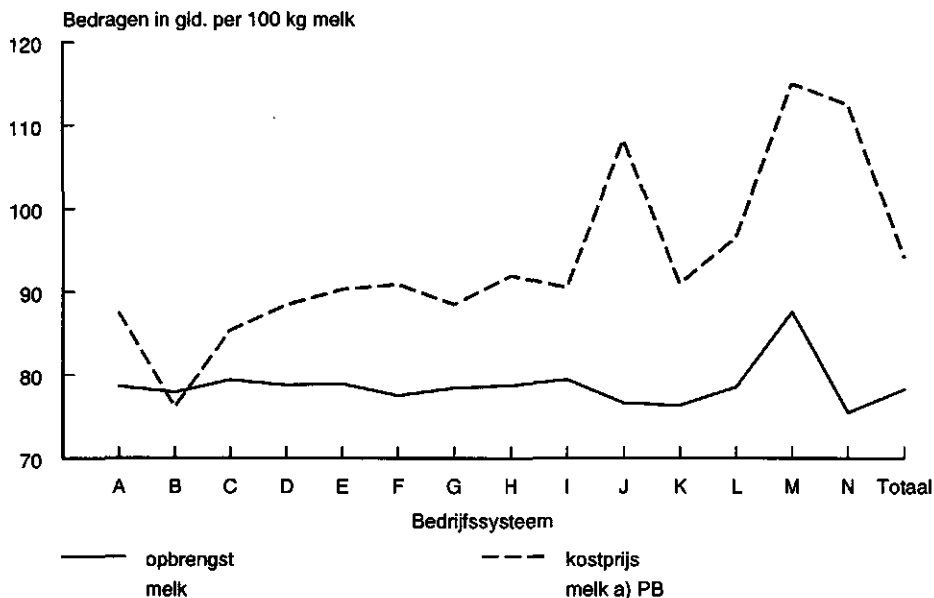
1. arbeidsbesparing staat hoog in het vaandel, er is vooral aandacht voor het grote geheel, maar belangrijke onderdelen van de bedrijfsvoering worden niet verwaarloosd. Sommige veehouders zien de veestapel wel als een kritische succes-

factor hoewel niet ten koste van alles, anderen helemaal niet. Eigen mechanisatie is geen kritische succesfactor. Kortweg kunnen we deze groep aanduiden als "kostenbespaarders". Tot de kostenbespaarders behoren de systemen A tot en met D;

2. deze veehouders vinden arbeid ook een belangrijk aandachtspunt, maar de voederwinning mag hiervoor geen risico lopen. Daarom wordt de loonwerker ingezet, maar men wil hiervan niet afhankelijk zijn. Mechanisatie scoort daarom wat hoger als kritische succesfactor. Echt kritische succesfactoren heeft deze groep niet. Het gaat om de systemen E, F en G. Kortweg genoemd: "gewoonweg boeren";
3. extra inzet van eigen arbeid en mechanisatie is aanvaardbaar maar dat moet ten dienste staan van het vee. De veestapel en wat er mee samenhangt, is voor deze veehouders de meest kritische succesfactor om tot een goed bedrijfsresultaat te komen. Deze veehouders schenken aan veel onderdelen van de bedrijfsvoering aandacht. Dat zijn de systemen H, I en K. Kortweg genoemd: "veeboeren";
4. deze veehouders kiezen voor een grote inzet van eigen arbeid en die van hun gezinsleden. De veestapel is echter geen kritische succesfactor. Eigen mechanisatie is dat wel. Dat uit zich ook in het zelf uitvoeren van reparaties of een sterk risicomijdend gedrag ten aanzien van de voederwinning. Het betreft de systemen J, L en M. Kortweg genoemd: "mechanisatieboeren".

B2.3 Verschillen in bedrijfsresultaat tussen bedrijfssystemen

In tabel B2.1 hebben we de resultaten van de bedrijfssystemen weergegeven op een wijze waarbij ze onderling vergelijkbaar zijn. We hebben gecorrigeerd voor ver-

Figuur B2.1 Gespecialiseerde melkveebedrijven; opbrengst en kostprijs per 100 kg melk per bedrijfssysteem

a) PB = kostprijs melk op pachtbasis.

Tabel B2.1 Kenggetallen en resultaten van de geselecteerde en beschreven bedrijfssystemen

Bedrijfssysteem	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
Voederoppervlakte (ha)	38,4	53,0	53,2	41,1	38,3	43,3	40,6	38,2	45,0	22,5	41,2	43,4	33,0
Maisland (%)	11,7	22,6	1,8	15,2	18,3	10,2	16,6	18,5	35,8	34,4	30,5	10,4	2,0
Huiskavel (%)	60,8	60,4	57,9	49,0	61,9	55,7	43,2	59,4	25,8	45,9	63,1	67,0	61,6
Ton melk/vak	284	355	300	307	304	278	275	279	317	228	311	257	202
Vak	1,5	1,8	1,8	1,9	1,7	1,7	1,8	1,8	2,0	1,4	1,9	2,2	2,4
Melkkoersen/ha	11,48	12,81	10,49	14,72	13,63	11,21	12,08	13,39	14,61	15,79	14,62	13,18	14,15
Ton melk/ha	7,07	7,42	6,50	7,63	7,21	6,66	6,85	6,97	7,73	6,21	7,69	7,20	6,77
Ver (%)	4,46	4,43	4,54	4,47	4,51	4,43	4,46	4,53	4,51	4,39	4,33	4,47	4,41
Eiwit (%)	3,50	3,52	3,48	3,49	3,51	3,49	3,48	3,52	3,49	3,54	3,46	3,49	3,46
Bijvoorbeeld zomer (ds/dg)	3,3	3,2	1,8	3,5	3,9	2,3	3,1	4,1	6,6	6,1	5,7	2,2	2,0
Afwijking krachtvoer a)	-258	72	-65	149	19	-48	259	-71	243	294	-475	159	417
Afwijking structuurarm a)	-72	122	-109	-305	258	-47	-18	-124	-331	-238	488	318	333
Afwijking structuurrijk a)	36	-158	-435	315	-122	35	119	70	-144	786	341	-336	-65
Afwijking opbrengsten b)	144	50	-79	274	-189	-208	79	506	273	-215	-58	-27	951
Afwijking voerkosten	-147	-120	-240	92	55	-60	118	35	-26	604	77	50	344
Afwijking dierkosten	1	-63	-29	23	10	-63	-43	67	49	94	64	-50	426
Afwijking saldo	302	211	193	158	-262	-71	19	385	196	-957	-193	-39	179
Afwijking grond/gebouw	43	-174	-228	-229	-199	-118	-225	1055	13	-231	-87	99	20
Afwijking arbeid	-268	-415	-142	43	34	-127	8	-233	299	1259	413	1090	1738
Afwijking werktuigen	-300	-35	-131	-206	-193	96	-92	640	705	223	603	428	246
Afwijking werk derden	46	39	-33	101	93	-138	28	84	-114	124	-298	-311	-82
Afwijking overig algemeen	-45	-145	9	-21	-35	-24	-47	157	-49	49	-7	38	12
Afwijking nettoresultaat	830	1012	712	470	22	250	351	-1318	-652	-2395	-841	-1399	-1784

a) Afwijking ten opzichte van het resultaat bij vergelijkbare bedrijven, gecorrigeerd voor veebezetting, melkproductie en N-gift (kVEM per hectare per jaar); b) Vanaf deze regel: afwijking ten opzichte van het resultaat bij vergelijkbare bedrijven, gecorrigeerd voor veebezetting, melkproductie, N-gift en bedrijfsomvang in hectare (gulden per hectare per jaar).

schillen in bijvoorbeeld de melkproductie per koe, de (jong)veebezetting, het ras, de grondsoort, de stikstofbemesting en de bedrijfsomvang. De laatste regel geeft aan hoeveel het nettoresultaat afwijkt van vergelijkbare bedrijven. Dat getal hebben we uitgedrukt in guldens per 100 kg melk. In feite geeft dat getal een indruk van de mate waarin de veehouder er met zijn strategie in slaagt de kostprijs laag te houden als we dat vergelijken met veehouders die een andere strategie toepassen. Om een indruk te geven van de werkelijke kostprijs, presenteren we eerst figuur B2.1 die de kostprijs weergeeft.

Per clustering van systemen bespreken we nu kort de resultaten.

1. *De kostenbespaarders*

Deze veehouders kiezen voor:

- eenvoudig en/of goedkoop bedrijfssysteem, (A en C);
- sterke nadruk op arbeidsbesparing (A, B en C);
- de veestapel als kritische succesfactor, maar arbeidsbesparing is belangrijk (B en D).

Deze vier bedrijfssystemen hebben:

- een hoog nettobedrijfsresultaat in vergelijking met andere bedrijven (zie tabel B2.1);
- een relatief lage kostprijs (zie figuur B2.1).

Illustratief is dat de melkproductie per koe bij deze goede resultaten sterk verschilt. De veehouders die kiezen voor een eenvoudig systeem en de veestapel absoluut geen kritische succesfactor vinden (C), realiseren de op één na laagste kostprijs van alle systemen. De veehouders die binnen deze vier systemen het meest de nadruk leggen op het vee als kritische succesfactor en dat door aandacht voor fokkerij, voeding en verzorging gestalte geven (D), realiseren een melkproductie die per koe per jaar 1.100 kg hoger is terwijl de kostprijs op ongeveer hetzelfde niveau ligt. De veehouders die de aandacht voor het grote geheel en voor de veestapel weten te combineren (B), realiseren de laagste kostprijs. Op deze bedrijven is de kostprijs van de melk gelijk aan de opbrengstprijis!!

Als we de resultaten corrigeren voor bedrijfsomvang, veebezetting per hectare, melkproductie per koe enzovoort zodat ze vergelijkbaar zijn met andere bedrijven zijn de resultaten eveneens goed. Het nettobedrijfsresultaat is 3 tot 8 gulden per 100 kg melk hoger dan bij vergelijkbare bedrijven.

2. *Gewoonweg boeren*

Deze bedrijven hebben de volgende kenmerken:

- de veehouders hebben vooral moeite met een duidelijke keuze te tussen eigen mechanisatie en loonwerk. Eigen mechanisatie speelt, naast het inschakelen van de loonwerker nog een betrekkelijk grote rol. E, F en G);
- de veestapel is bijna nooit een kritische succesfactor;
- op een bepaald punt onderscheiden de veehouders zich wel:
  - * een extreme voorkeur voor het geheel, de onderdelen van de bedrijfsvoering komen nauwelijks aan bod (F);
  - * op één punt wel duidelijk kiezen voor eenvoud, namelijk standweiden (G);
  - * er is een goede aandacht voor arbeidsbesparing (G, E).

Deze drie bedrijfssystemen realiseren:

- een goed nettoresultaat ten opzichte van vergelijkbare bedrijven (zie tabel B2.1);
- een kostprijs die nog beneden het gemiddelde ligt (zie figuur B2.1).

De veehouders met de laagste kostprijs in deze groep zijn de standweiders (G). Hun melkproductie is niet de hoogste maar ze slagen er redelijk in om de kosten in de hand te houden. Dat geldt ook voor de veehouders die erg nadrukkelijk kiezen voor het systeem als geheel (F). Ook daar is de melkproductie per koe zeker niet hoog te noemen, maar ze scoren op het in de hand houden van de kosten. De veehouders van systeem E realiseren de hoogste melkproductie per koe, maar van hun wens om de arbeidskosten laag te houden, komt nog niet alles terecht. Dat laatste geldt ook voor de standweiders.

Het nettobedrijfsresultaat is 0 tot 3 gulden per 100 kg melk hoger dan bij vergelijkbare bedrijven. Ook in dat opzicht doen deze bedrijfssystemen het dus goed.

3. *De veeboeren*

Dit is een naar verhouding grote groep. Als we naar de resultaten kijken, valt op:

- dat het nettobedrijfsresultaat laag is ten opzichte van vergelijkbare bedrijven;
- dat bij drie bedrijfssystemen de kostprijs vlakbij het gemiddelde ligt: H, I en K;
- dat bij drie bedrijfssystemen de kostprijs ver boven het gemiddelde ligt: J, L en M.

De veehouders die systeem H hanteren (vooral oog voor onderdelen van de bedrijfsvoering, weinig oog voor het geheel) realiseren een gemiddelde kostprijs doordat de omzet en aanwas zeer hoog is. Bovendien hebben ze nauwelijks kosten voor aangekocht melkquotum. De bedrijven I en K zitten qua kostprijs nog op het gemiddelde doordat ze een hoge melkproductie per hectare combineren met een hoge melkproductie per koe en de bedrijfsomvang ongeveer 600.000 kg melkquotum bedraagt. Vee en eigen mechanisatie zijn voor deze veehouders een kritische succesfactor. De mechanisatie is bij deze veehouders echter geen doel op zich, maar staat ten dienste van het vee als kritische succesfactor. De veehouders met systeem K realiseren dat door hun grote aandacht voor het veerantsoen te vertalen naar een voermengwagen. Op de bedrijven met zomerstalvoeding (I) gebeurt dat door via die weg aan goed ruwvoer te komen en een goede omzet en aanwas te realiseren. Deze bedrijven hebben overigens een slechte verkaveling. In dat licht bezien doen ze het zeker niet slecht.

Het nettobedrijfsresultaat is bij deze systemen 4 tot 10 gulden per 100 kg melk lager dan dat van vergelijkbare bedrijven. Voor de systemen H en I zijn het vooral de vaste kosten die daarvoor verantwoordelijk zijn. Daarvoor zouden de veehouders, binnen hun strategie, meer oog moeten hebben. Met fijnregulering binnen hun systeem kunnen ze een beter resultaat bereiken. Voor systeem K geldt dat ook voor de voer- en dierkosten.

4. *De mechanisatieboeren*

Bij de veehouders die de systemen J, L en M toepassen, lijkt de mechanisatie een doel op zich te zijn. Deze veehouders hechten aan een hoge mechanisatiegraad, nieuwe werktuigen en het in eigen beheer uitvoeren van reparaties. Arbeidsbesparing is totaal niet van belang. De veestapel is geen kritische succesfactor. De veehouders die systeem L toepassen, realiseren weliswaar, naast de hoge kosten, ook extra toegevoeg-

de waarde door zelf zuivelproducten te maken, maar het verschil tussen opbrengsten en kosten blijft groot. De kostprijs op deze bedrijven is hoog. Het nettobedrijfsresultaat is 11 tot 16 gulden per 100 kg melk lager dan dat van vergelijkbare bedrijven. Vooral de arbeidskosten zijn hoog. Kennelijk hebben deze veehouders de intentie zich vooral te richten op de betaalde kosten, maar ook dat lukt niet echt. Eigenlijk is voor deze systemen een totale wijziging van de strategie nodig. Het is echter de vraag in hoeverre de veehouders daartoe in staat zijn.

NB. In de figuur B2.1 staat ook "systeem N" vermeld. Dat is een verzameling van grupstalbedrijven die tijdens het kostprijsonderzoek niet naar bedrijfssysteem was ingedeeld.

B2.4 Samenvatting

Uit de resultaten blijkt dat er meerdere wegen zijn die naar een lage(re) kostprijs leiden:

- eenvoudige en goedkope bedrijfssystemen waarbij de veehouder vooral het grote geheel in ogenschouw neemt, maar daarbij voldoende aandacht heeft voor belangrijke onderdelen, scoren het beste (A tot en met D). De melkproductie per koe hoeft dan nog niet het hoogste te zijn. Als men het grote geheel weet te combineren met veel aandacht voor de veestapel gaat het extra goed (B);
- aandacht voor alleen het grote geheel doet het tamelijk goed dankzij een grote aandacht voor kostenreductie (F);
- aandacht voor alleen de onderdelen van de bedrijfsvoering of het inzetten van eigen mechanisatie in dienst van de aandacht voor het vee als kritische succesfactor scoort qua kostprijs op een gemiddeld niveau. Dat heeft te maken met het realiseren van een hoge omzet en aanwas en een hoge melkproductie per koe, maar ook de bedrijfsomvang of het bijna afwezig zijn van kosten voor melkquotum spelen een rol. Ten opzichte van vergelijkbare bedrijven zijn in de bedrijfsvoering echter verbeteringen mogelijk binnen de door de veehouders gevoerde strategie;
- bedrijven waar de mechanisatie een doel op zich is, kunnen niet meekomen met de kostprijs. Ook het nettobedrijfsresultaat is erg laag ten opzichte van vergelijkbare bedrijven. Hierbij bevinden zich ook de veehouders die zelf zuivelproducten maken (M). Een totale wijziging in de strategie is nodig.